

”Kansankollektiivin perustaminen on kuin taivaaseen meneminen”

Kiinan sisällissota ja kommunistisen Kiinan alkuvaiheet
keskikoulun ja peruskoulun historian oppikirjoissa 1966-1999

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Pro gradu-tutkielma

12.1.2021

Maunu Asikainen

Sisällysluettelo

Johdanto.....	3
1. Sisällissota ja kansantasavallan perustaminen	17
1.1. Sankarilliset kommunistit kukistavat riistäjät ja vapauttavat Kiinan kansan	18
1.2. Sankarinarratiivista kohti neutraalimpaa kuvausta	26
2. Kansantasavallan ensiaskeleet.....	31
2.1 Uusi hallinto poistaa Kiinan ongelmat.....	32
2.2. Uudistuksista pakkovaltaan.....	43
3. Suuri harppaus mullistaa Kiinaa	49
3.1. Vaikeuksien kautta voittoon.....	51
3.2. Epäonnistumisia ja nälänhätää.....	57
Loppulause	68
Tutkimuskirjallisuus ja lähteet	71

Johdanto

Aihepiirin merkitys

Vuonna 1949 perustettu Kiinan kansantasavalta on onnistunut nousemaan varsin lyhyessä ajassa köyhän kehitysmaan asemasta supervallaksi ja maailmapolitiikan mahtitekiäjäksi. Maailman väkirikkaimman valtion taloudellinen kehitys on ollut nopeaa, ja Kiinasta on tullut bruttokansantuotteella mitattuna maailman toiseksi suurin talous Yhdysvaltojen jälkeen¹. Toisaalta Kiinan vaikutusvallan kasvun myötä on alettu kiinnittämään huomiota sen sisäisiin ongelmiin ja ihmisoikeusrikkomuksiin. Viime aikoina erityisesti Kiinan uiguuriväestöön kohdistamat sortotoimet ja Hongkongin demokratiaprotestit ovat saaneet runsaasti kansainvälistä mediahuomiota, ja aiheista on uutisoitu useaan otteeseen myös suomalaisissa tiedotusvälineissä. Taloudellisen ja poliittisen vaikutusvallan kasvun myötä Kiinasta on tullut Suomenkin kannalta aiempaa merkityksellisempi tekijä. Erityisesti Kiinan taloudellinen merkitys Suomelle on kasvanut runsaasti kansantasavallan alkuaikoihin verraten.² Onkin kiinnostava ja yhteiskunnallisesti merkittävä kysymys, miten suomessa suhtaudutaan – ja on aiemmin suhtauduttu – Kiinaan.

Yhden näkökulman tämän kysymyksen tarkasteluun tarjoaa oppikirjatutkimus. Peruskoulun oppikirjat muodostavat relevantin ja mielekkään tutkimuskohteen, sillä peruskoulu on jokaiselle pakollinen, ja siellä opetetut asiat välittyvät kokonaisille ikäluokille. Historian oppikirjojen kiinnostavuutta tutkimuskohteenä lisää se, että oppikirjat ovat voimakkaasti sidoksissa oman aikansa aatteellisiin ja yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin, ja oppikirjoissa tapahtuneet muutokset kertovat ajan yleisestä ajattelutavasta sekä poliittisesta ilmapiiristä.³ Suomessa peruskoulun oppikirjat myös tarkastettiin opetushallituksen toimesta aina vuoteen 1991 asti⁴, joten niillä on ollut myös valtaapitävien virallinen hyväksyntä.

¹ World Bank: bruttokansantuote valtioittain 2019.

² 1950-Luvun ajan Kiinan osuus Suomen kokonaiskauppavaihdosta oli vain prosentin luokkaa, kun taas vuonna 2019 Kiina oli Suomen neljänneksi tärkein kauppakumppani, viennin ollessa 5,4% kokonaisviennistä ja tuonnin peräti 7,5% kokonaistuonnista. Arho Havrén 2009, 79; Tullin ulkomaankauppatilastot 2019.

³ Castrén 1992, 11.

⁴ Väisänen 2005, 11.

Erityisesti historian oppikirjoilla on merkittävä vaikutus siihen, millainen kuva yksilöille muodostuu jostakin tietystä valtiosta, ja oppikirjojen luoma kuva vaikuttaa läpi koko aikuiselämän.⁵ Voidaan siis katsoa, että peruskouluissa käsitelty Kiinan kansantasavallan historia on osaltaan vaikuttanut siihen, miten suomalaiset suhtautuvat Kiinaan. Tämän tutkimuksen päämääränä on selvittää, miten Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan syntyä ja vaiheita on kuvattu peruskoulun historian oppikirjoissa.

Tutkimustehtävä ja rajaukset

Tutkin pro gradu -tutkielmassani vuosina 1966-1999 julkaistujen keskikoulun ja peruskoulun historian oppikirjojen kuvausta Kiinan sisällissodasta ja sodan päätteeksi perustetun kansantasavallan alkuvaiheista. Tärkeimmät tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten keskikoulun ja peruskoulun historian oppikirjoissa kuvattiin Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan alkuvaiheita? Miksi kuvaus oli juuri tietynlainen?
2. Miksi ja miten oppikirjojen kuvaukset ovat muuttuneet tutkitun ajanjakson aikana?

Tutkimuksessa kaikkein keskeisintä on vastata nimenomaan miksi-kysymyksiin, mutta myös miten-kysymyksiä tarvitaan analyysin tueksi ja syventämiseksi. Varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastaamisen lisäksi pohdin, miksi oppikirjoihin on valikoitunut niissä kuvatut asiat ja miksi jotkut toiset asiat ovat jääneet kirjoista pois. Analysoin myös kuvausten luonnetta tutkimuskirjallisuuteen peilaten sekä kiinnitän huomiota siihen, eroavatko saman aikakauden eri kirjasarjojen oppikirjat toisistaan, ja mikäli eroavat, millä tavoin.

Rajasin tutkimukseni alkupisteeksi aineiston osalta vuoden 1966, koska silloin on painettu ensimmäinen oppikirja, jossa käsitellään Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan syntyä. Muutamista vanhemmistakin kirjoista löytyi lyhyt kansantasavallan perustamiseen liittyvä maininta, mutta ensimmäisiä varsinaisia tapahtumakuvauksia ilmaantui kirjoihin vasta vuoden 1963 opetussuunnitelman jälkeen, jolloin oppikirjojen

⁵ Fält 1982, 14.

painopistettä siirrettiin lähemmäs nykyaikaa⁶. Peruskoulu-uudistusta ja oppikirjojen politisoimista edeltävän ajan kirjat tarjoavat myös mielenkiintoisen vertailukohtaan 1970-luvun painoksiin, jolloin kirjojen laatimisen taustalla vaikutti kirjoihin liittynyt kansalaiskeskustelu ja poliittinen kamppailu⁷. Tutkimukseni päätöspisteeksi olen määrittänyt 1990-luvun lopun, koska halusin ottaa tarkasteluun kylmän sodan päättymisestä seuranneen mahdollisen muutoksen oppikirjojen teksteissä. Tämän lisäksi vuoden 1994 peruskoulun opetussuunnitelma ei enää määrittänyt opetuksen sisältöä aiempaan tapaan, ja myös oppikirjojen hyväksymismenettelystä luovuttiin samoihin aikoihin⁸.

Oppikirjojen ajallisen rajauksen lisäksi olen rajannut käsittelyni koskemaan Kiinan historiaa sisällissodan alkuvaiheista suureen harppaukseen asti. Sisällissodan lisäksi tarkastelun keskiössä on Kiinan kansantasavallan perustamisen jälkeiset yhteiskunnalliset uudistukset. Esimerkiksi Korean sota, Kiinan ja Neuvostoliiton välirikon tarkastelu ja Maon henkilöhistoriakuvaukset jäävät tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimustilanne

Suomalaisiin oppikirjoihin keskittyvää tutkimusta on tehty runsaasti ja useista eri näkökulmista. Historian oppikirjoja on tutkinut muun muassa Jaakko Väisänen väitöskirjassaan *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960-luvun ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. Väisäsen tutkii teoksessaan historian oppikirjojen merkityksen rakentamista, kirjojen tuottamaa historianäkemyistä ja sen muutosta. Lisäksi hän pyrkii kuvailemaan oppikirjoihin vaikuttavia todellisuuksia ja oppikirjojen tutkimuksenperinnettä Suomessa.

Neuvostoliiton kuvauksia 1970-luvun historian oppikirjoissa sekä politiikkaa ja hallintoa oppikirjamuutosten taustalla on tutkinut Taru Ylinen-Luopa vuoden 2015 pro gradussaan *Politiikka ja hallinto oppikirjamuutosten taustalla: Neuvostoliiton kuvaus Otavan 8. peruskoululuokan historian oppikirjoissa 1970-luvulla*. Historian oppikirjoihin

⁶ Rantala 2017, 262-263.

⁷ Rantala 2017, 264-265.

⁸ Rantala 2017, 274.

vaikuttaneita ulkoisia tekijöitä, kuten suomettumista, oppikirjatarkastuksia, poliittista kontrollia ja kylmän sodan aikakaudella vallinnutta itesesensuuria tarkastelevat myös Jukka Rantala artikkelissaan *Historian oppikirjoja sadan vuoden ajalta* (2017) sekä Sirkka Ahonen artikkelissaan *Finnish History Textbooks in the Cold War* (2008). Suomettumisen ilmiötä laajemmassa kontekstissa on tarkastellut Timo Vihavainen kirjassaan *Kansakunta rähmällään: Suomettumisen lyhyt historia* (1991). Yli-Luopan pro gradu, Vihavaisen teos sekä Rantalan ja Ahosen artikkelit ovat tutkielmassani tärkeässä taustoittavassa roolissa.

Kiinan historiaa Suomalaisissa historian oppikirjoissa on tutkittu ainoastaan muutamassa pro gradu -tutkielmassa. Kai Ruokojärven pro gradu -tutkielmassa *Sisällönanalyysi peruskoulun ja lukion historian oppikirjojen sisältämästä Kiinan historiasta* (2013) tarkastellaan peruskoulun ja lukion historian oppikirjojen antamaa kuvaa Kiinan historiasta. Ruokojärvi selvittää tutkimuksessaan, mitkä tapahtumat ja henkilöt Kiinan historiasta oppikirjojen kirjoittajat ovat kokeneet niin tärkeiksi ja olennaisiksi, että ne tulee sisällyttää oppikirjoihin. Tämän lisäksi hän vertailee eri kustantamojen kirjoja, tarkastelee kirjoissa esitetyn tiedon paikkansa pitävyyttä ja esittää näkemyksensä kirjojen puutteista. Aineistona hän käyttää vuosina 2007-2010 julkaistuja oppikirjoja.

Kari Krookin pro gradu -tutkielma *Arvaamaton lohikäärme: Kiinan kansantasavallan kuva vuoden 1994 lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaisissa historian oppikirjoissa* (2002) pyrkii selvittämään, millaisen kuvan historian oppikirjat antoivat lukiolaisille Kiinan kansantasavallasta. Krookin aineisto koostuu vuosina 1995-1999 painetuista lukion historian oppikirjoista. Hän tarkastelee kirjoja yhtenä kokonaisuutena sen sijaan, että keskittyisi erottelemaan niiden eroavuuksia. Sekä Krookin että Ruokojärven tutkimukset eroavat omastani aineiston ja rajauksen lisäksi myös tutkimusasetelmaltaan ja näkökulmaltaan. Molemmat ovat käytännössä poikittaistutkimuksia, joista puuttuu aikaan sidonnaisten muutosten tarkastelu; Krookin tutkimuksessa kirjoja tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena, eikä vertailevaa metodologia käytetä lainkaan. Molemmista tutkimuksista puuttuu myös pohdinta siitä, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, mitä tapahtumia kirjoissa kuvataan ja miten.

Tutkimusotteeltaan ja näkökulmaltaan lähemmäksi omaa tutkimustani asettuu Sanna Rantahälin pro gradu -tutkielma *Ahkeran vaatimattoman kansan iätön sivistysmaa. Kiina-kuva suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa vuosina 1921-1972* (2003). Rantahälin tutkimus selvittää millaisen kuvan valitun aikakauden maantiedon oppikirjat antavat Kiinasta. Lisäksi hän tarkastelee kirjojen välisiä eroavuuksia sekä pohtii syitä ja taustoja sille, miksi oppikirjat kuvaavat Kiinaa havaitulla tavalla. Vaikka tutkimustapa ja osittain myös näkökulma, aihepiiri ja aikaväli ovat samankaltaisia kuin omassa tutkimuksessani, eroaa myös Rantahälin tutkimus omastani perustavanlaatuisesti; hänen aineistonaan ovat maantiedon kirjat, käytetty metodi on eri, eikä tutkimus rajaudu minkään tietyn historiallisen tapahtuman tai ajanjakson kuvauksen tutkimiseen.

Suomen ja Kiinan kansantasavallan valtiollisia suhteita on tutkinut Sari Arho Havrén väitöskirjassaan *"Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia. Ikuisia ovat meidän omat etumme."*: Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1949-1989 (2009). Arho Havrén tarkastelee tutkimuksessaan Suomen ja Kiinan kansantasavallan suhteiden syntyä ja kehitystä. Väitöskirja kiinnittää huomiota siihen, miten pieni Suomi asemoitui suhteessa kansainväliseen politiikkaan, ja miten toisaalta kansainvälinen politiikka vaikutti Kiinan ja Suomen suhteisiin sekä Suomen Kiina-politiikkaan.

Kiinan sisällissotaa ja kansantasavaltaa käsittelevällä tutkimuskirjallisuudella on tärkeä rooli tutkimusaiheen historiallisessa taustoituksessa. Lauri Paltemaan ja Juha Vuoren *Kiinan kansantasavallan historia* (2012) on kattava suomenkielinen teos, jossa tarkastellaan kansantasavallan historiaa sen perustamisesta aina 2000-luvulle asti. Sisällissodan osalta tutkimukseni kannalta keskeinen teos on Li Xiaobingin *China at war: An encyclopedia* (2012). Xiaobingin massiivisessa sotahistoriallisessa ensyklopediassa on koottuna runsaasti tutkimustietoa Kiinan sisällissodasta. Sisällissodan osapuolten suhteita toisiinsa ja ulkopuolisiin suurvaltoihin, erityisesti Neuvostoliittoon, on tarkastellut Sarah C. Paine teoksessaan *The Wars for Asia 1911-1949* (2012). Painen teos sisältää joiltakin osin Xiaobingin ensyklopediaa syvällisempää tietoa sisällissodan vaiheista sekä niiden merkityksistä ja taustoista. Frank Dikötterin *Mao: Kiinan suuri nälänhätä 1958-1962* (2011) on puolestaan yksityiskohtainen syväluotaus suuresta harppauksesta ja erityisesti sen järkyttävistä seurauksista. Näiden tärkeimpien teosten

lisäksi hyödynnän tutkimuksessani täydentävässä roolissa useita muita Kiinan historiaa käsitteleviä teoksia.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni aineisto koostuu vuosina 1966-1999 julkaistuista keskikoulun ja peruskoulun historian oppikirjoista. Aineiston valintaan on vaikuttanut kirjojen saatavuus; hankin aineistoksi valitulta aikaväliltä kaikki Oulun yliopiston kirjastosta ja Kuopion varastokirjastosta löytyvät keski- ja peruskoulun historian oppikirjat. Tekemieni hakujen ja tiedustelujen perusteella mainituista kirjastoista löytyy kaikki tutkimukseni kannalta relevantit oppikirjasarjat, ja aineistoni on siten riittävän kattava yleistysten tekemiseksi. Rajasin aineiston ulkopuolelle erilaiset kokeilumonisteet, opettajaoppaat ja tehtäväkirjat; keskityn ainoastaan oppikirjoihin, joissa kuvataan Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan vaiheita. Lopullisesta aineistosta karsin pois muuttumattomat painokset, sekä painokset, joissa tutkimuksen kannalta relevanteissa teksteissä ei ollut tapahtunut merkityksellisiä muutoksia ensimmäiseen painokseen verrattuna. WSOY:llä oli kaksi erillistä keskikoulun historian oppikirjaa, mutta *Vuosisadat vierivät 2* -kirjan vuoden 1966 painoksessa Kiinaa käsittelevä osuus oli identtinen vuotta myöhemmin julkaistun *Menneet ajat meillä ja muualla* -kirjan kanssa, joten jätin viimeksi mainitun aineiston ulkopuolelle.

Oppikirjojen välisten erojen tarkastelun helpottamiseksi olen jakanut aineiston kahteen luokkaan: Suomettumisen aikaisiin oppikirjoihin, joihin kuuluvat keskikoulun oppikirjat sekä peruskoulun ensimmäiset kirjasarjat, ja suomettumisen jälkeisiin oppikirjoihin, joihin kuuluvat kaikki vuoden 1985 opetussuunnitelman jälkeiset uudet kirjasarjat. Jaottelun perusteena on aikakausien poliittisen tilanteen muutos, ja aineiston jakaminen selkeyttää aineiston analysointia ja helpottaa tutkimuskysymyksiin vastaamista. Mikäli aineiston käsittelyn yhteydessä ei ole erikseen mainittu kirjan painovuotta, tarkoittaa se sitä, että saman kirjan eri painoksissa ei ole merkittäviä eroavuuksia kyseisen asiasisällön kohdalla. Taulukko 1 sisältää perustiedot kaikista aineistooni kuuluvista oppikirjoista.

Taulukko 1

	Kirjan nimi	Kustantaja	Painokset	Kiina-aiheisten sivujen määrä
Keskikoulun oppikirjat	<i>Vuosisadat vierivät 2</i>	WSOY	1966, 1972	2
	<i>Keskikoulun historian oppikirja 3</i>	Otava	1967	2
Peruskoulun oppikirjat 1974-1984	Peruskoulun historia 4	WSOY	1974	7
	Historian maailma 8	Otava	1976	22
	Historia ja me 8	Weilin+Göös	1977	12
Peruskoulun oppikirjat 1985-1999	Vuosisadat vaihtuvat 8	WSOY	1985, 1991	4
	Historia ja me 8: Koululaisen maailmanhistoria	Weilin+Göös	1985	7
	Historian tiet 8	Otava	1986	5
	Koulun historia 8	Otava	1987	5
	Horisontti: Historia Napoleonista nykypäivään	Otava	1995, 1998	5
	Ihmisen aika: Kaksi vuosisataa	WSOY	1998	6
	Kronikka 8	Edita	1999	4

Tutkimuksen pääasiallisena metodina on laadullinen sisällönanalyysi, jonka lisäksi käytän myös vertailevaa metodologia kronologisen kehityksen ja oppikirjojen välisten erojen tarkasteluun. Sisällönanalyysi on monikäyttöinen perusanalyysimenetelmä, jossa aineiston kiinnostavat osat litteroidaan ja luokitellaan, teemoitellaan tai tyytitellään sekä lopuksi kirjoitetaan yhteenveto analyysiprosessin lopputuloksesta.⁹ Sisällönanalyysissä etsitään tekstin merkityksiä, ja sen avulla voidaan analysoida oppikirjoja systemaattisesti ja objektiivisesti. Käytännössä sillä saadaan aineisto järjestetyksi johtopäätösten tekoa varten.¹⁰ Analyysiprosessin tulosten pohjalta vedän aineistosta omat johtopäätökseni, joiden avulla vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiin. Sisällönanalyysin luonteen takia tutkimuksen johtopäätökset on syytä tehdä huolella ja tarkkaan perustellen, jotta analyysityypille ominaisilta keskeneräisyyksiltä¹¹ voidaan välttyä.

Aineistoni luonnetta silmällä pitäen kiinnitän analyysissä huomiota oppikirjojen laatimisen aikaiseen poliittiseen ilmapiiriin ja koulutuspoliittisiin tavoitteisiin. Tarkastelen myös oppikirjailijoiden vaikutusta kirjojen sisältöön sekä kustantajien välisiä eroavuuksia Kiinaa käsittelevien tekstien sävyissä.

Käsitteet ja rakenne

Aineistonkäsittelyluvut on jäsennellyt temaattisesti ja kronologisesti siten, että ensimmäisessä luvussa käsitellään Kiinan sisällissodan kuvausta, toisessa luvussa tarkastellaan kansantasavallan perustamisen ja suurta harppausta edeltäneen ajan uudistusten kuvausta ja kolmannessa luvussa suuren harppauksen kuvausta. Kolmannen luvun loppuun on koottu havaintoja kustantajien välisistä eroavuuksista sekä oppikirjailijoiden vaikutuksesta tekstiin koko tutkittavan aineiston osalta. Myös koko aineistoa koskevien havaintojen yhteenveto on sijoitettu kolmannen luvun loppuun.

⁹ Tuomi & Sarajärvi 2018, 103-105.

¹⁰ Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.

¹¹ Ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.

Tutkimukseni kannalta keskeisiä käsitteitä ovat Kiinan sisällissota ja Kiinan kansantasavalta. Kiinan sisällissodalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Kiinan kommunistisen puolueen ja Kiinan kansallisuuspuolue Kuomintangin joukkojen välillä käytyä taistelua Kiinan hallinnasta. Kiinan varsinaisen sisällissodan alkupisteeksi katsotaan usein vuoden 1946 kesäkuu¹², mutta Kiinan kommunistien itsenäinen, Kuomintangia vastaan suunnattu sotilaallinen toiminta alkoi kuitenkin jo 1. elokuuta 1927 kommunistien joukkojen vallatessa Nanchangin kaupungin¹³. Kommunistisen puolueen Kansan vapautusarmeijan katsotaan syntyneen tuona päivänä, ja tapahtumaa pidetään myös kommunistien ja kansallisten joukkojen välillä vuosina 1927-1937 käydyin agrarisen vallankumoussodan (agrarian revolutionary war) alkupisteinä.¹⁴ Suuressa osassa tutkimukseni aineistoa sekä toista maailmansotaa edeltävään että sen jälkeiseen vaiheeseen viitataan vain termillä sisällissota, minkä lisäksi osassa tutkimuskirjallisuutta vuosien 1927-1937 ja 1946-1949 taisteluita pidetään saman pitkän konfliktin eri vaiheina¹⁵. Näistä seikoista johtuen käytän Kuomintangin ja Kiinan kommunistisen puolueen välisestä sodista kattotermiä Kiinan sisällissota, joka jakaantuu vuosina 1927-1937 käytyyn ensimmäiseen vaiheeseen ja vuosina 1946-1949 käytyyn toiseen vaiheeseen.

Kiinan kansantasavalta tarkoittaa sisällissodan päättymisen jälkeen kommunistisen puolueen perustamaa ja hallitsemaa Kiinaa, erotukseksi Kiinan tasavallasta, jolla tarkoitetaan kommunistien valtaannousua edeltänyttä Kiinaa tai Taiwanin hallintoa.

Historiallinen konteksti

Suomen koululaitos ja poliittinen ilmapiiri

Suomessa alettiin 1950-luvulla valmistella yhtenäiskouluun siirtymistä, joskin ajatusta oli pyritty tuomaan esille jo aiemmin. Vuonna 1959 valmistui kolme vuotta aiemmin

¹² Ks. esim. Roberts 2006, 247; Phillips 1996, 149; Paltemaa & Vuori 2012, 19.

¹³ Dreyer 1995, 155.

¹⁴ Xiaobing 2012, 295.

¹⁵ Ks. Dreyer 1995, 328; Paine 2012, 223.

alulle pantu kouluohjelmakomitean mietintö, jossa silloisten koulumuotojen kehittämismahdollisuuksien käsittelyn lisäksi suunniteltiin uutta yhtenäiskoulutyypistä järjestelmää. Komiteamietinnön ehdottama 9-vuotinen linjajakoinen järjestelmä olisi jakaantunut yhtenäiseen ala-asteeseen, ryhmäjakoiseen väliasteeseen ja linjajakoiseen yläasteeseen. Koulutusjärjestelmäkysymys jakoi opettajajärjestöt kahtia siten, että kansakouluväki puolsi yhtenäiskouluun siirtymistä ja oppikoulu- ja korkeakoulutahot vastustivat sitä. Keskustelusta tuli myös puoluepoliittinen kiistakysymys niin lehdistössä kuin valtakunnanpolitiikassakin. Vasemmistopuolueet olivat yhtenäiskoulun puolella ja oikeiston enemmistö sitä vastaan, joskin kasvatus- ja koulualalla monet ei-sosialistiset edustajatkin kannattivat yhtenäiskoulua. Vuonna 1963 eduskunta hyväksyi suurella äänten enemmistöllä sivistysvaliokunnan mietinnön, joka ehdotti toimenpiteiden aloittamista yhtenäiskouluun siirtymiseksi. Seuraavana vuonna perustettiin peruskoulukomitea, joka laati lakiehdotuksen, jossa yhtenäiskoulusta jätettiin linjajako pois; 9-vuotisessa koulussa tulisi olemaan 6-vuotinen ala-aste ja 3 vuotinen yläaste, ja linjajako korvautuisi opintosuunnilla. Yhtenäinen 9-vuotinen peruskoulu sai sinettinsä, kun laki koulujärjestelmän perusteista hyväksyttiin vuonna 1968. Laki tuli voimaan elokuussa 1970 ja pantiin toimeen vuosina 1972-1977.¹⁶

Oppiaineiden opetussuunnitelmassa historian opetuksen tavoitteeksi oli asetettu muun muassa historian tärkeimpiin ilmiöihin perehtyminen sekä yhteiskunnalliseen kehitykseen, valtioiden muodostumiseen ja elinkeinoelämän kehittymiseen tutustuttaminen.¹⁷ Kouluhallituksen perusopetusta koskevan oppaan mukaan Kiinan toisen maailmasodan jälkeistä historiaa opetettiin neljän oppitunnin verran. Vertailun vuoksi Suomen sotien jälkeistä historiaa opetettiin viiden tunnin verran.¹⁸ Voidaan todeta, että Kiinan lähihistoriaa pidettiin siis kohtalaisen tärkeänä aiheena historian opetuksessa.

Oppikirjatarkastukset oli aloitettu Suomessa jo 1800-luvun lopussa, mutta poliittisen kontrollin alaisiksi ne tulivat vasta 1900-luvun alkupuolen poliittisen levottomuuden jälkeen. Toisen maailmansodan jälkeen oppikirjat joutuivat puhdistuksen kohteiksi, ja

¹⁶ Somerkivi 1982, 11-17.

¹⁷ Oppiaineiden opetussuunnitelmat 1970, 215.

¹⁸ POPS-70, Opas 4. Historia, yhteiskuntaoppi ja taloustieto. 1970, 53, 58.

niistä piti poistaa kaikki Venäjä- ja neuvostovastaiset ilmaukset. Tämä sodanjälkeinen puhdistus jäi kuitenkin kosmeettiseksi, ja kirjoissa sai säilyä kansallismielinen näkökulma Suomen historiasta. Sodan jälkeisessä tilanteessa oppikirjoilta alettiin kuitenkin vaatia poliittista korrektiutta, mikä osaltaan selittää myöhemmin tapahtunutta oppikirjojen suomettumista.¹⁹

Suomettumisella viitataan Suomen kylmän sodan aikaiseen tilaan, jossa Neuvostoliitolla oli huomattava vaikutusvalta Suomen asioihin. Suomettumisella voitiin tarkoittaa alttiutta Neuvostoliiton painostukselle, Neuvostoliittoon kohdistuvan kriittisen asennoitumisen vähentämistä tai poistamista, tai maan suvereniteetin vähentymistä hyvien neuvostosuhteiden säilyttämiseen pyrkimisen myötä.²⁰ 1960-Luvulle tultaessa kehittynyt nuorison suosima kulttuuriradikalismi leimasi länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen ja kulttuuriperinnön sekä ajatuksen kansallisista arvoista menneen maailman jäänteeksi. Uusvasemmistolaisuuden leviäminen myötä syntyi uusi historiakuva, jossa yksittäiset tapahtumat, kuten talvisota, koettiin merkityksiltään vähäiskiksi, ja sen sijaan korostettiin sosiaalisten voimien kiinnostavuutta. Yhteiskunnallisuuden korostaminen merkitsi Suomen tapauksessa sosialismin ihailua, ja esikuvaksi nousi Neuvostoliitto. Nämä kehityskulut muokkasivat syvästi ja laajasti Suomen mielipideilmastoa 1960-luvun loppuun mennessä.²¹ Lehdistön osalta erityisesti 1970-luku oli voimakasta Neuvostoliittoa koskevan sensuurin ja itsesensuurin aikaa. Pahimmillaan sensuurista yritettiin jopa tehdä virallista, vaikkakin huonolla menestyksellä.²²

Matti J. Castrénin mukaan suomalainen historianopetus joutui vuosina 1964-1974 ”poliittisluontoisen kritiikin ja hyökkäilyn kohteeksi”. Liberaalishenkisenä alkanut kritiikki muuttui nopeasti marxilaiseksi. Opetuksen pyrkimystä tasapuolisuuteen ei hyväksytty, sillä radikaalien mielestä edistystä ja taantumusta ei voinut rinnastaa keskenään; sen sijaan työn ja pääoman ristiriitaa sekä yhteiskunnan luokkaluonnetta piti korostaa opetuksessa. Opettajat pyrkivät torjumaan kritiikkiä, mutta toisaalta myös

¹⁹ Ahonen 2008, 250-251.

²⁰ Vihavainen 1991, 19-20.

²¹ Vihavainen 1991, 93-96, 99.

²² Vihavainen 1991, 119-121, 138-139.

ottivat järkeviksi nähtyjä muutosesityksiä vastaan.²³ Varsinaisen opetuksen lisäksi kritiikin ja poliittisen kamppailun kohteiksi kohteeksi joutuivat myös oppikirjat.²⁴

Opetushallituksen saamien selonteokojen mukaan oppikirjailijat olivat poliittisen paineen seurauksena pääsääntöisesti omaksuneet kohteliaan neuvostomyönteisen asennoitumisen. Kouluhallitus piti kiinni Neuvostoliiton kanssa solmitun ystävyys, yhteistyö ja avunanto -sopimuksen velvoitteista²⁵, ja sen pääjohtajana toiminut Erkki Aho on myöntänyt Neuvostoliiton kuvauksen olleen ”jossain määrin kiiltokuvamainen.”²⁶

Kiinan merkitys Suomelle

Suomen Kiinan tuntemus oli 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa heikkoa, eikä Suomella ollut merkittäviä diplomaattisuhteita Kiinan kanssa, joskin ajoittain siellä vieraili lähetysaarnajia, liikemiehiä ja jopa turisteja.²⁷ Suomen varhainen Kiinan kansantasavallan tunnustaminen Neuvostoliiton vanavedessä ja diplomaattisuhteiden solmiminen hyödytti Suomea suhteiden rakentamisessa Kiinaan. Suomi oli ensimmäinen länsimaa, joka solmi kauppasopimuksen Kiinan kanssa ja lähetti sinne opiskelijoita, ja lisäksi Suomi tuki useimmista länsimaista poiketen alusta alkaen kansantasavallan YK-jäsenyyttä. Vaikka Suomi oli 1950-luvulla aktiivinen suhteissaan Kiinaan ja saavutti Kiinassa eräänlaisen erityisaseman, pysyi Kiina silti verraten etäisenä, sillä ulkopolitiikan keskiössä olivat suhteet Neuvostoliittoon. Kiinan ja Neuvostoliiton välirikon tultua julki Suomi siirtyi Kiina-suhteissaan passiivisen ylläpitävään tilaan 1960- ja 1970-luvulla. Tämä suhteiden passivoiminen oli pitkälti Suomen itsesensuurista toimintaa, sillä Neuvostoliitto ei ollut viestittänyt, etteikö Suomi olisi voinut tiivistää suhteitaan Kiinaan.²⁸ Suomessa vaalittiin suhteiden passivoitumisen aikanakin ajatusta, jonka mukaan Suomella oli erikoisasema kiinalaisten keskuudessa. Todellisuudessa Suomen

²³ Castrén 1992, 42-43.

²⁴ Rantala 2017, 265.

²⁵ Ahonen 2008, 256.

²⁶ Rantala 2017, 265.

²⁷ Arho Havrén 2009, 25-28.

²⁸ Arho Havrén 2009, 226-227.

erikoisasema ei tuonut Suomelle merkittäviä etuja; se jäi lähinnä juhlapuheiden tasolle, eikä erikoissuhteella ollut todellista painoarvoa.²⁹

Kiinan kansantasavallan perustamiseen vuonna 1949 suhtauduttiin Euroopan vasemmistopiireissä suurella innostuksella. Myös suomalaiselle vasemmistolle Kiina oli innostava esimerkki maasta, jossa sosialismia sovellettiin uusiin olosuhteisiin. Kiinan oletettiin muuttuneen perin pohjin, ja alettiin puhua ”uudesta Kiinasta”, joka olisi yhteiskuntajärjestelmän muutoksen myötä jättänyt taakseen nälän, levottomuudet ja sisällissodat.³⁰ Kiinan ja Neuvostoliiton välien huononemisesta ei Suomen suuri yleisö aluksi tiennyt juuri mitään, ja suomalaiset kommunistit pitivät mahdollisena, että sosialististen veljesmaiden välit voisivat tulehtua.³¹ Kiinan ja Neuvostoliiton välirikon tultua ilmeiseksi Suomen valtio päätti myötäillä Neuvostoliittoa. Suomen ääri vasemmisto hyssytteli maiden välistä kiistaa, mutta asettui lopulta Kiinaa vastaan ja Neuvostoliiton puolelle.³² Kommunistien lisäksi muutkin puolueet pitivät hyviä suhteita Neuvostoliittoon tärkeämpinä kuin Kiinaan.³³

Suomen kiinnostus aktiivisempiin Kiina-suhteisiin palasi vasta Urho Kekkosen valtakauden jälkeen 1980-luvulla Mauno Koiviston noustua presidentiksi. Ulkoministeri Paavo Värysen vierailu Kiinaan vuonna 1984 oli merkittävä tapahtuma maiden välisten suhteiden kannalta, ja Kiinassakin katsottiin suhteiden nousseen uudelle tasolle vierailun myötä. Suomen jälleen aktiivisemmaksi muuttuneen politiikan taustavaikuttimina olivat Kiinan avautumiskäsi, keskustelut Kiinan ja Neuvostoliiton suhteiden normalisoinnista ja Gorbatschovin valtaannousu vuonna 1985 sekä presidentti Koiviston henkilökohtainen mielenkiinto Kiinaa kohtaan.³⁴ Vuonna 1988 Koivisto itse vieraili Kiinassa, ja Suomen suhtautuminen seuraavana vuonna sattuneisiin Taivaallisen rauhan aukion tapahtumiin³⁵ osoitti, että Kiinaan haluttiin pitää hyvät suhteet. Suomi pidättäytyi Koiviston johdolla arvostelemasta Kiinaa, ja Suomen

²⁹ Arho Havrén 2009, 226-227.

³⁰ Kastari 2001, 41-42, 45-46, 383.

³¹ Kastari 2001, 66-68.

³² Kastari 2001, 70-73.

³³ Arho Havrén 2009, 231.

³⁴ Arho Havrén 2009, 227-228.

³⁵ Vuoden 1989 kesäkuun alussa Kiinan hallinto kukisti väkivaltaisesti uudistuksia vaatineet mielenosoittajat. Useimpien arvioiden mukaan seurauksena oli tuhansia kuolonuhreja. Paltemaa & Vuori 2017, 320-327.

suurlähettiläs otti osaa kansantasavallan 40-vuotisjuhlallisuuksiin muista pohjoismaista ja useimmista länsimaista poiketen. Suomen ulkopolitiikka noudatteli Koiviston linjaa ja aktiivista suhteiden hoitoa vuosituhannen loppuun ja sen jälkeenkin.³⁶

³⁶ Arho Havrén 232-235.

1. Sisällissota ja kansantasavallan perustaminen

Kiinan julistamista kansantasavallaksi vuonna 1949 edelsi vuosikymmeniä kestänyt sotien ja poliittisen sekasorron aikakausi. Kiinan kansallispuolue Kuomintangin valtaa nousi haastamaan Kiinan kommunistinen puolue. Nämä kaksi osapuolta olivat ennen sisällissotaa liittoutuneet Kiinan yhdistämiseen tähdännyttä vuosina 1926-1928 käytyä ”pohjoisen sotaretkeä”³⁷ varten.³⁸ Sotaretken ollessa vielä kesken Kuomintangin joukkojen komentaja Tsiang Kai-sek kuitenkin kääntyi kommunistisia liittolaisiaan vastaan ja toteutti väkivaltaisen puhdistuksen, jonka seurauksena tuhannet kommunistit saivat surmansa³⁹. Kansallisten joukkojen vainoamat kommunistit joutuivat pakenemaan maaseudulle, ja lopulta Tsiang joukkoineen onnistui saartamaan heidät. Kommunistit onnistuivat kuitenkin murtautumaan saarrosta, ja aloittamaan ”pitkäksi marssiksi” kutsutun vetäytymisoperaation, jonka aikana kommunistien puna-armeija marssi noin 10000 kilometriä.⁴⁰ Pitkän marssin loppuun saakka selvisi vain noin kymmenesosa matkalle lähteneistä, mutta kommunistit välttyivät täydelliseltä tuholta, ja jäljelle jääneet pystyivät jatkamaan puolueensa toimintaa pohjoisessa.⁴¹

Vihollisuuksista huolimatta kommunistit ja Kuomintangin joukot liittoutuivat vielä toistamiseen, Kiinaan tunkeutunutta Japania vastaan vuosina 1937-1945.⁴² Vaikka sota kävi Kiinalle kalliiksi, onnistuivat kommunistit silti vahvistumaan sodan aikana värväämällä ihmisiä puolelleen ja omaan armeijaansa. Sodan aikana Mao Zedong nousi kommunistien kiistattomaksi johtajaksi. Japanin antauduttua liittoutuneille toisen maailmansodan päätteeksi vuonna 1945 Kuomintangin ja kommunistien liittouma hajosi nopeasti.⁴³

³⁷ Pohjoisen sotaretki oli vuonna 1926 käynnistetty Kuomintangin ja Kiinan kommunistisen puolueen yhteinen sotilasoperaatio, jonka tavoitteena oli Kiinan yhdistäminen kukistamalla Kiinan pohjoisosia hallinneet sotapäälliköt. Dreyer 1995, 117.

³⁸ Xiaobing 2012, 59.

³⁹ Xiaobing 2012, 327.

⁴⁰ Xiaobing 2012, 244-245.

⁴¹ Paltemaa & Vuori 2012, 18.

⁴² Xiaobing 2012, 469.

⁴³ Paltemaa & Vuori 2012, 18-19.

Kommunistien ja Kuomintangin välisen sisällissodan toisen vaiheen täysimittaiset taistelut alkoivat vuonna 1946 venäläisten vedettyä joukkonsa pois Mantsuriasta.⁴⁴ Kuomintang näytti aluksi pääsevän sodassa voitolle, mutta kommunistit onnistuivat sodan edetessä saavuttamaan useita voittoja altavastaajan asemasta ja kääntämään sodan kulun edukseen.⁴⁵ Sodan viimeisessä vaiheessa, joka kesti syksystä 1948 seuraavan vuoden syksyyn, kommunistien joukot saavuttivat ratkaisevia voittoja, ja syyskuussa 1949 koko Manner-Kiina oli Tiibetiä lukuun ottamatta heidän hallussaan.⁴⁶

1.1. Sankarilliset kommunistit kukistavat riistäjät ja vapauttavat Kiinan kansan

Kai R. Lehtosen kirjoittama ja WSOY:n kustantama *Vuosisadat vierivät 2*⁴⁷ oli ensimmäinen keskikoulun oppikirja, jossa käsiteltiin Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan alkuvaiheita. Sisällissotaa kuvataan kirjassa hyvin yleisellä tasolla. Kuomintangilla ja kommunisteilla kerrotaan olleen keskinäisiä ”hankauksia”, samalla kun ne olivat sotineet Pohjois-Kiinan sotilasjohtajia ja Japania vastaan. Vuonna 1937 ”Japanilaisvaaran” takia liittoutuneiden osapuolten kerrotaan jatkaneen keskinäistä taisteluaan heti Japanin muodostaman uhkan poistuttua toisen maailman sodan jälkeen, ja kommunistien kuvataan vähitellen karkottaneen Kuomintangin joukot Kiinan mantereelta.⁴⁸ Lyhyellä ja neutraalilla kuvauksella kirja välttää ilmaisemasta minkäänlaista preferenssiä sodan osapuolten tai lopputuloksen suhteen.

Otavan kustantama ja Tauno Perälän ja Kyösti Kiuasmaan kirjoittama vuotta myöhemmin painettu *Keskikoulun historian oppikirja 3* kuvaa sisällissodan tapahtumia hiukan monipuolisemmin ja yksityiskohtaisemmin. Japanin hyökkäystä ja toista maailmansotaa edeltävistä tapahtumista mainitaan tosin ainoastaan se, että jo maailmansotaa ennen maassa oli Kuomintangin hallituksen lisäksi myös kommunistien hallitus. Japanin hyökättyä Kiinaan vuonna 1937 kommunistien kerrotaan taistelleen

⁴⁴ Paine 2012, 249-250.

⁴⁵ Paltemaa & Vuori 2017, 19.

⁴⁶ Xiaobing 2012, 57.

⁴⁷ *Vuosisadat vierivät* oli ensimmäinen vuoden 1963 opetussuunnitelman jälkeen painettu historian oppikirjasarja, ja siinä painopiste siirtyi aiempaa enemmän nykyaikaan ja Euroopan ulkopuolelle. Ks. Rantala 2017, 263.

⁴⁸ Lehtonen 1966, 234.

Kuomintangin joukkoja menestyksekkäämmin japanilaisia vastaan, ja saavuttaneen siten kannatusta myös kommunisteihin kuulumattoman väestön keskuudessa. Toisen maailmansodan jälkeinen sisällissota katsotaan Kuomintangin aloittamaksi:

Kun ”kansallisen” Kiinan johtaja Tsiang Kai-sek julisti sodan päättyttyä ryhtyvänsä taistelemaan kommunisteja vastaan, puhkesi kansalaissota.⁴⁹

Keskikoulun historian oppikirja 3:ssa korostetaan Yhdysvaltojen tukea Kuomintangille, ja kommunistit esitetään materiaalisesta alivoimastaan huolimatta huomattavasti vastustajansa joukkoja kyvykkäämmiksi sotilaksi:

Vaikka Yhdysvallat oli ehtinyt sodan loppuvaiheessa lähettää Kiinaan runsaasti sotatarvikkeita, kommunistien joukot alkoivat saavuttaa menestystä. Hallitus ei pystynyt pitämään puoliaan edes omalla alueellaan. [--] Vuonna 1949 he saavuttivat täydellisen voiton.⁵⁰

Tämän lisäksi kommunistien kerrotaan myös saaneen talonpojista koostuvan kansan enemmistön puolelleen lupaamalla heille maata.

Kirjassa jätetään mainitsematta kommunistien Neuvostoliitolta saama tuki⁵¹ ja annetaan ymmärtää, että alivoimaiset kommunistit onnistuivat ylivoimaisen kyvykkyytensä ja kansan tuen voimin päihittämään ylivoimaisen vastustajansa. Kirja pyrkii luomaan kommunisteista kuvaa pystyvänä ja kansan suosion saavuttaneena voimana, kun taas Yhdysvaltojen tukema hallitus eli Kuomintang halutaan kuvata heikoksi ja kyvyttömäksi. Tarkoituksena on antaa myönteinen kuva kommunisteista ja heidän päämääristään.

Peruskouluun siirtymisen myötä Kiinan historian käsittely sai sisällissodankin osalta huomattavasti suuremman roolin kuin keskikoulun oppikirjoissa. Tämän muutoksen taustalla oli johdannossa mainittu poliittinen kehitys; kirjat laadittiin aiempaa

⁴⁹ Perälä & Kiuasmaa 1967, 164.

⁵⁰ Perälä & Kiuasmaa 1967, 164.

⁵¹ Kommunistit saivat Neuvostoliitolta merkittävästi materiaalista tukea, erityisesti sisällissodan loppua kohden. Vaikka kommunistien saama tuki oli arvoltaan huomattavasti vähäisempää kuin Kuomintangin amerikkalaisilta saama tuki eikä siten selittänyt sodan lopputulosta, se kuitenkin mahdollisti Kommunistien voiton, sillä ilman Neuvostoliiton apua kommunisteilla ei olisi ollut mahdollisuuksia. Paine 2012, 245-246.

kovemman poliittisen paineen alla, ja niiden oli läpäistävä kouluhallituksen tarkastus. Peruskoulun ensimmäisessä 8. luokan historian oppikirjassa, WSOY:n vuonna 1974 julkaisemassa *Peruskoulun historia 4:ssä*, Kommunistien ja Kuomintangin vastakkainasettelun korostettiin olevan ideologinen:

Sensin neuvostotasavaltaa johti Mao Tsetung [--] ja muualla Kiinassa jäi valtaan Tsiang Kai-sek. Heidän välinsä olivat sovittamattomat: edustihan Mao sosialistista ja Tsiang kapitalistista näkemystä.⁵²

Kirjassa korostettiin Tsiangin joukkojen sotilaallista ylivoimaa ja amerikkalaisten tukea, mutta kommunistien johtamien joukkojen kerrottiin tästä huolimatta olleen sotimisessa ylivoimaisia. Teksti antaa vaikutelman, että kommunistien vahvuus nojautuisi nimenomaan kommunistiseen johtoon. Tähän viittaa myös sodan lopputuloksen syiden selittäminen:

Kaikkialla kysyttiin, miten voitto oli saavutettu ja mihin se perustui. Tällöin nousivat esiin Maon jo paljon aikaisemmin kehittälemät sissisotaopit, joiden yhtenä peruslähtökohtana oli sissien samastuminen paikalliseen väestöön sekä hyvin joustava sodankäyntitapa.⁵³

Keskikoulun historian oppikirja 3:n tavoin *Peruskoulun historia 4* jättää mainitsematta kommunistien saaneen tukea Neuvostoliitolta, ja kommunistien menestyksen syyksi nostetaan heidän etevyytensä ja kansan tuen saavuttaminen.

Otavan kustantamassa ja vuonna 1976 julkaistussa *Historian maailma 8:ssa* kuvattiin Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan vaiheita huomattavan laajasti: Keisarivallan jälkeistä Kiinaa⁵⁴ käsittelevää tekstiä ja kuvitusta oli peräti 22 sivun verran. Kirja kertoo Kuomintangin ja Kiinan kommunistisen puolueen olleen aluksi yhteistoiminnassa, kunnes Tsiang Kai-sek Kuomintangin johtoon noustuaan alkoi taistella kommunisteja vastaan. Kommunistien asema ja armeija vastakkainasettelun alkuvaiheessa kuvattiin heikoksi, mutta toisaalta heillä korostettiin olevan talonpoikien tuki vaatimiensa uudistusten vuoksi. Tsiangin ylivoimaisten joukkojen kerrotaan pakottaneen

⁵² Lehtonen et al. 1974, 75.

⁵³ Lehtonen et al. 1974, 75.

⁵⁴ Qing -dynastia luopui kruunusta virallisesti helmikuussa 1912. Bailey 2001, 14.

kommunistit ”pitkälle marssille”, pakenemaan Etelä-Kiinan tukialueiltaan kohti pohjoista.⁵⁵ *Peruskoulun historia 4*:stä poiketen *Historian maailma 8*:ssa pitkä marssi on nostettu keskeiseen asemaan, ja sen kuvaamiseen oli varattu oma karttakuvalla varustettu sivunsa. Kuten seuraava lainaus osoittaa, pitkä marssi esitetään suorastaan myyttisenä sankaritarinana, jonka avulla sinnikkäät ja määrätietoiset kommunistit välttivät tuhon raskaista tappioista huolimatta:

Jatkuvasti taistellen, harhauttaen ja hyökkäillen joukot kulkivat Mao Tse-tungin ehdotuksesta mutkittelevaa reittiä pitkin. Tappiot olivat noiden raskaiden kuukausien aikana valtavat. [--] Sairaudet, nälkä ja viholliset olivat alituisesti marssijoiden kimpussa. Pahinta oli suuren heinäaavikon ylitys. Se oli laaja, soinen alue, jolla harhaan astuneet upposivat rämeeseen. Aavikon heimot [--] ampuivat väijytyksestä jälkeen jääneitä ja vierittivät marssijoiden päälle kallionjärkeitä soiden keskellä olevissa kalliosolissa. [--] He söivät hevosensa, keittivät ja paistoivat jopa nahkakenkensä ja -vyönsä. He keräsivät ravinnokseen villejä kasveja, joista jotkut olivat myrkyllisiä ja aiheuttivat kuolemaa [--] Lieju, jossa he kahlasivat, oli myrkyllistä ja aiheutti tuskallisia haavoja. Lääkkeitä ei ollut.⁵⁶

Pitkän marssin kuvauksella oppikirja pyrkii antamaan kommunisteista periksiantamattoman ja sankarillisen kuvan. Pitkä marssi yhdistetään sosialistisen yhteiskunnan syntyyn: ”Pitkän marssin päätyttyä Jenaniin syntyi sosialistisen yhteiskunnan alku⁵⁷”. Altavastajan aseman ja talonpoikien tuen korostamisella sekä sankarillisen urhean syntytarinan narratiivilla Kiinan sosialismin synty sisällissodan aikana esitetään oppikirjassa myönteisessä valossa. Sisällissodan loppuvaiheen tapahtumia kuvataan kirjassa hyvin lyhyesti, toteavaan sävyyn. Kirjan narratiivin mukaan pitkä marssi oli keskeinen tapahtuma kansantasavallan synnyn ja sosialismiin siirtymisen kannalta, ja uudistuksia vaativat, kansan puolella olevat kommunistit onnistuivat

⁵⁵ Ahonen et al. 1976, 133.

⁵⁶ Ahonen et al. 1976, 132.

⁵⁷ Ahonen et al. 1976, 133.

periksiantamattomuudellaan pitämään aatteensa elossa ja aloittamaan sosialistisen yhteiskunnan rakentamisen.

Myös Weilin+Göösin kustantamassa vuoden 1977 *Historia ja me 8* oppikirjassa pitkä marssi nostettiin toista maailmansotaa edeltäneen sisällissodan osuuden keskiöön. Kuomintangin ja kommunistien välisiä, pitkää marssia edeltäneitä taisteluita ei kirjassa suoraan käsitelty, joskin osapuolten aiempia vaiheita taustoitettiin lyhyesti selostamalla Tsiang Kai-sekin valtaannousu kuomintangissa ja sotiminen Kiinan yhdistämiseksi sekä kertomalla pienen kommunistipuolueen käänteentekevistä oivalluksesta pyrkiä tulevaisuudessa rakentamaan vallankumous työläisten sijaan talonpoikien varaan.⁵⁸ *Historia ja me 8* ei kuvaillut pitkää marssia aivan yhtä runollisesti kuin *Historian maailma 8*, mutta myös siinä pitkä marssi kuvattiin äärimmäisen raskaaksi operaatioksi, ja sitä kuvaavaksi esimerkiksi nostettiin Tatu-joen ylitys:

*Viholliset olivat repineet irti vanhan riippusillan kansilankut puoliväliin saakka. Sillan ketjuista riippuen sata sissiä lähti yrittämään vastarannalle. Kaksi pääsi perille ankarassa tulituksessa. He onnistuivat heittämään käsikranaatit konekivääripesäkkeeseen. Sillanpää oli vallattu.*⁵⁹

Pitkän marssin erityislaatuisuutta ja merkityksellisyyttä koko maailman mittakaavassa korostettiin julistamalla, että pitkä marssi oli ”sissisodan historian kuuluisimpia operaatioita”.⁶⁰

Historian maailma 8:n tavoin myös *Historia ja me 8* painotti pitkän marssin ratkaisevan tärkeää merkitystä sosialistisen Kiinan synnylle. Tämä käy hyvin ilmi kohdasta, jossa kirja siteeraa itseään Mao Tse-tungia:

*Se [pitkä marssi] osoitti 200 miljoonalle ihmiselle tien vapauteen. Se kylvi 11 maakunnassa siemeniä, jotka itivät, kasvattivat lehtiä, kukkivat ja kantoivat hedelmää ja jotka tuottivat runsaan sadon.*⁶¹

⁵⁸ Castrén & Riikonen 1977, 82-83.

⁵⁹ Castrén & Riikonen 1977, 84.

⁶⁰ Castrén & Riikonen 1977, 83-84.

⁶¹ Castrén & Riikonen 1977, 84.

Maon runollisen kuvauksen välittämisen lisäksi esitettiin pitkän marssin ja kommunistien toiminnan konkreettisia seurauksia:

Pitkän marssin aikana perustettiin kyliin ja kaupunkeihin valtuustoja. Suurmaanomistajat ja rahanlainajat karkotettiin ja maat jaettiin köyhille talonpojille. Sissit auttoivat ja opettivat kylien asukkaita. He voittivat siten talonpoikien luottamuksen ja saivat heistä täydennysjoukkoja. Tieto Maon opeista levisi laajalle Kiinan maaseudulla.⁶²

Maon johtamat kommunistit esitettiin köyhän kansan pelastajiksi ja lisäksi annettiin ymmärtää, että he saavuttivat laajasti talonpoikaisväestön tuen. Tutkimuskirjallisuuden mukaan tilanne oli todellisuudessa erilainen; kommunistit eivät saaneet talonpojilta laajaa ja aktiivista tukea, mutta talonpoikien enemmistö ei myöskään asettunut kommunisteja vastaan. Tämä olikin todellisuudessa Maon tavoite enemmistön aktiivisen kannatuksen tavoittelemisen sijaan.⁶³ Kirjassa korostettiin kommunistien hyvyttä ja oikeamielisyyttä kuvaamalla Kuomintangin toimia heti perään hyvin kielteiseen sävyyn:

Kuomintangin sotilaat sen sijaan käyttäytyivät kuin vieraat valloittajat. He tuhosivat kyliä ja pelloja, raikasivat naisia ja vievät miehiä väkisin sotaan.⁶⁴

Kuvauksen jyrkkä kielteisyys ilmentää hyvin kirjan suhtautumista sosialismin vastustajiin. Myös sisällissodan toisen maailmansodan jälkeisen osuuden alkuasetelmia esitellessä muistutettiin Kuomintangin epärehellisyydestä ja korruptoituneisuudesta ja korostettiin kommunistien saavuttamaa kansan tukea ja luottamusta:

Kuomintang puolestaan sai apua amerikkalaisilta. Tosin suuri osa ase- ja tavaralähetyksistä katosi matkalla. Epärehelliset virkamiehet myivät ne omaan laskuunsa. Kommunistit sen sijaan onnistuivat voittamaan kansan luottamuksen puolelleen mm. maalakiensa ansiosta.⁶⁵

⁶² Castrén & Riikonen 1977, 84.

⁶³ Paltemaa & Vuori 2012, 21.

⁶⁴ Castrén & Riikonen 1977, 84.

⁶⁵ Castrén & Riikonen 1977, 84.

Kirja pyrki sisällissodan kontekstissa kuvaamaan sosialistista ideologiaa kannattavat Maon kommunistit vastustajiaan oikeamielisempinä ja hyväntahtoisempina ihmisinä, jotka pyrkivät puolustamaan kansaa riistäjiä ja valloittajia vastaan. Lukija pyrittiin saamaan kommunistien puolelle, ja kommunistien voittoa ja siitä seurannutta Kuomintangin tappiota pidettiin myönteisenä asiana; annettiin ymmärtää, että kommunistit olivat parempia ja kansan etua ajavia hallitsijoita. Kommunistien voitto nostettiin aikakauden merkittävimmäksi poliittiseksi muutokseksi maailmassa:

Kommunistien voitto Kiinassa oli merkittävin poliittinen muutos maailmassa Venäjän vallankumouksen jälkeen. Maailman runsasväestöisimmän kansakunnan (tuohon aikaan noin 600 miljoonaa) liittyminen itäblokkiin merkitsi, että noin kolmasosa ihmiskunnasta kuului tämän jälkeen sosialistisen järjestelmän piiriin.⁶⁶

Kommunistien voiton ja Kiinan sosialismiin siirtymisen merkityksen korostaminen on kiinnostava linjaus Oppiaineiden opetussuunnitelman tavoitteita⁶⁷ silmällä pitäen: Kiinan siirtymistä sosialismiin pidettiin selkeästi tärkeänä kehitysvaiheena paitsi yhteiskunnallisesta näkökulmasta, myös koko maailmanhistorian kannalta.

Sisällissodan toisen vaiheen varsinaisten sotatoimien kuvauksen osalta *Historia ja me 8*:ssa on huomionarvoista se, että taisteluiden kerrotaan alkaneen Maon joukkojen kiirehdittyä valtaamaan Mantsuria venäläisten vetäytyttyä sieltä Japanin antautumisen jälkeen.⁶⁸ Tältä osin kirjan kerronta erosi *Keskikoulun historian oppikirja 3*:sta, jossa sotimisen katsottiin alkaneen Kuomintangin aloitteesta. Muissa 1960- ja 1970-luvun oppikirjoissa ei otettu kantaa siihen, kenen toimesta sisällissodan toisen vaiheen taistelut aloitettiin.

Sodan osapuolten voimasuhteiden osalta *Historia ja me 8* korosti kommunistien voiton yllättävyyttä muiden aikalaiskirjojen tapaan, mutta toisaalta se oli ainut, jossa kerrottiin Neuvostoliiton antaneen japanilaisten aseita, kuten tykkejä ja panssareita,

⁶⁶ Castrén & Riikonen 1977, 84.

⁶⁷ Historian opetuksen keskeisiin tavoitteisiin kuului historian tärkeimpiin ilmiöihin perehdyttäminen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen, valtioiden muodostumiseen ja elinkeinoelämän kehittymiseen tutustuttaminen. Lisäksi painotetaan ihmiskunnan historian suuren kokonaisuuden ja jatkuvan muutostapahtuman merkitystä. *Oppiaineiden opetussuunnitelmat* 1970, 215.

⁶⁸ Castrén & Riikonen 1977, 84.

kommunisteille.⁶⁹ Näin ollen siinä ei yhtä voimakkaasti korostettu Kuomintangin joukkojen ylivoimaisuutta, kuin muissa siihen mennessä painetuissa kirjoissa.

Peruskoulun ensimmäisissä oppikirjasarjoissa Kiinan historian käsittelylle ja sisällissodalle sen osana varattiin huomattavasti enemmän tilaa kuin keskikoulun oppikirjoissa. On merkillepantavaa, että kommunistien toimien kielteisiä puolia ei kuvata juuri lainkaan – Kuomintangin kohdalla toimittiin päinvastoin. Sisällissodan eri vaiheissa kommunistit kuvattiin kansan puolustajiksi ja sosialismin sankareiksi, jotka alivoimastaan huolimatta kulkivat vääjäämättömästi kohti voittoa, joskin eri oppikirjojen välillä oli myös painotuseroja. Kahdessa peruskoulun oppikirjasarjassa kolmesta pitkä marssi oli päätetty nostaa todisteeksi ja esimerkiksi sosialistisen ideologian kaikkivoipaisuudesta ja hyveellisyydestä.

Muutos, joka tapahtui oppikirjoissa 1970-luvulle tultaessa, oli sidoksissa aikansa poliittiseen kehitykseen. Kekkonen neuvostosuhteita painottavan politiikan oppositio oli heikentynyt 1960-luvun lopulle tullessa, ja Suomessa muodostettiin vuonna 1966 vasemmistoenemmistöinen kansanrintamahallitus. Suomen vasemmisto paransi ja tiivistä suhteitaan Neuvostoliiton kommunistisen puolueeseen, ja maiden väliset suhteet siirtyivät aikaisempaa ideologisemmalle linjalle.⁷⁰ Kuten johdannossa todettiin, tämän ulkopoliittisen kehityksen kanssa samaan aikaan radikalismi nosti päätään myös sisäpolitiikassa, ja oppikirjat joutuivat poliittisen paineen ja poliittisesti motivoituneen tarkastustoiminnan kohteeksi. Näyttäisi olevan niin, että aikana, jolloin suomalaisissa oppikirjoissa kuvattiin Neuvostoliittoa varsin myötämielisesti⁷¹, pyrittiin säilyttämään sama sävy myös toisen kommunistisen jättiläisvaltion kohdalla; edustivathan molemmat ainakin virallisesti samaa ideologiaa. 1970-Luvulla ei yhden ajanjakson oppikirjailijan, Sirkka Ahosen, mukaan ollut paljoa edes saatavilla Neuvostoliittoa kriittisesti käsitellyttä faktamateriaalia, minkä lisäksi poliittinen korrektius vaikutti merkittävästi oppikirjojen sisältöön.⁷² Tätä taustaa vasten Kiinan käsittelyn tyyli ei ole yllättävä; olisi epäilemättä ollut ristiriitaista ja poliittisen korrektiuden vastaista kuvata kommunistista Kiinaa

⁶⁹ Castrén & Riikonen 1977, 84.

⁷⁰ Kallentautio 2005, 183-187.

⁷¹ Holmén 2006, 319-320.

⁷² Ylinen-Luopa 2015, 50, 97.

negatiivisesti samoissa kirjoissa, jotka kuvasivat positiivisesti Neuvostoliittoa ja sen yhteiskuntajärjestystä.

1.2. Sankarinarratiivista kohti neutraalimpaa kuvausta

WSOY:n kustantama vuonna 1985 ilmestynyt *Vuosisadat vaihtuvat 8* korvasi *Peruskoulun historia 4*:n. Uudessa kirjasarjassa Kiinan osuutta oppikirjasta kavennettiin käsittämään vain 4 sivua. Sisällissodasta kerrottiin ainoastaan lyhyesti perusasiat: osapuolet, sisällissodan keskeytyminen toisen maailmansodan ajaksi, amerikkalaisten tuki kansallisille joukoille, talonpoikien tuki kommunisteille ja sodan lopputulos.⁷³ Pitkästä marssista ja voimasuhteista ei edellisen vuosikymmenen oppikirjoista poiketen mainittu mitään. Kuvaus oli varsin neutraali, vaikka Neuvostoliiton tukea kommunisteille ei mainittukaan ja annettiin ymmärtää talonpoikien olleen laajasti kommunistien tukena.

Otava korvasi *Historian maailma 8*:n 1980-luvulla kahdella uudella kirjasarjalla. Ensimmäisenä näistä valmistui vuoden 1986 *Historian tiet 8*, jossa Kiinaa käsiteltiin viiden sivun verran, huomattavasti vähemmän kuin *Historian maailma 8*:ssa. WSOY:n vuotta aiemmin julkaistusta kirjasta poiketen tässä kirjassa kuitenkin pitkä marssi vielä nostettiin merkittäväksi tapahtumaksi⁷⁴, joskin sen kuvaus oli huomattavasti vähemmän ylistävä ja tarunhohtoinen kuin *Historian maailma 8*:ssa. Pitkää marssia edeltävistä ja sen jälkeisistä tapahtumista kirja vain mainitsee lyhyesti perusasiat, kuten osapuolet, liiton Japania vastaan ja sisällissodan lopputuloksen.⁷⁵ Pitkän marssin kuvataan olleen ”Maon ja hänen puolueensa propagandavoitto”⁷⁶, eikä niinkään kansan pelastajien satumainen sankaritarina. Tosin tässäkin kirjassa kommunistien toimia maaseudulla kuvataan positiiviseen sävyyn ja heidän kerrotaan saaneen pitkän marssin aikana miljoonia talonpoikia kannattajikseen:

*Tämä onnistui siten, että maaseudun ikivanhoja oloja uudistettiin. [--]
Lahjonnalla rikastuneet virkamiehet erotettiin. Suurtilojen omistajille*

⁷³ Kinnunen et al 1985, 175.

⁷⁴ Ahonen et al 1986, 237-238.

⁷⁵ Ahonen et al 1986, 237, 239.

⁷⁶ Ahonen et al 1986, 238.

jätettiin maata vain sen verran, kuin he itse pystyivät viljelemään. Loput jaettiin maattomille. Maksuttomat koulut ja sairaalat olivat myös lupauksia uudesta Kiinasta.⁷⁷

Edeltävän vuosikymmenen kirjoista poiketen Kuomintangin joukkoja ei kuitenkaan haukuta eikä Maon joukkojen hyveellisyyttä ylistetä; tyydytään vain kertomaan pitkän marssin yhteydessä kommunistien toimien myönteiset puolet. Sisällissodasta ei myöskään syyllistetä suoranaisesti kumpaakaan. Näiden muutoksien osalta kirjan pyrkimyksenä on selkeästi ollut vähentää kuvauksen puolueellisuutta, vaikka sosialismille myötämielinen sävy osittain säilyikin.

Historian maailma 8:n kirjoittajien kirjoittama ja Otavan kustantama *Koulun historia 8* supisti Kiinan käsittelyn ainoastaan viiden sivun mittaiseksi, ja sisällissotaa ja sen lopputulosta käsitellään lyhyesti yhden alaotsikon alla. Pitkää marssia ei mainita lainkaan. Neuvostoliiton tukemien kommunistien kerrotaan voittaneen sisällissodan Yhdysvaltain tukemia kansallismielisiä vastaan väestön enemmistöön kuuluvien talonpoikien tuen avulla.⁷⁸ Sodan tapahtumia, vaiheita tai lopputuloksen syitä ei tarkastella sen tarkemmin. Neuvostoliiton kommunisteille antaman tuen esiin nostaminen ja pitkän marssin sankarinarratiivista luopuminen kertovat pyrkimyksestä huomattavasti aiempaa puolueettomampaan kuvaukseen.

Weilin+Göösien vanhan *Historia ja me 8* kirjan pohjalta uudistetussa vuonna 1985 ilmestyneessä *Historia ja me: Koululaisen maailmanhistoria 8* oppikirjassa kuvaus Kiinan sisällissodasta oli muuttunut niin ikään merkittävästi vanhaan versioon verraten. Uudessa kirjassa Kuomintangin vihamielisyydelle kommunisteja kohtaan esitettiin syy:

Koska kommunistit järjestivät lakkoja ja Maon joukot tekivät jatkuvasti hyökkäilyjä, Tsiang päätti nujertaa kiusalliset kommunistisissit ja tuhota heidän tukikohtansa Etelä-Kiinassa.⁷⁹

Kuomintangin sotilaita ei myöskään tässä kirjassa vanhan version tapaan kuvailtu väkivaltaisiksi maaseutua tuhoaviksi raiskaajiksi, eikä kommunisteja enää suoraan

⁷⁷ Ahonen et al 1986, 238.

⁷⁸ Ahonen et al 1987, 198.

⁷⁹ Castrén et al. 1985, 164.

nostettu heidän yläpuolelleen oikeamielisemmiksi ja luotettavammiksi ihmisiksi. Pitkää marssia kuvattiin huomattavasti lyhyemmin, ja sankaritarinat, kuten Tatu-joen ylityksen kuvaus, oli jätetty kokonaan pois. Kommunistien maaseudulla pitkän marssin aikana toteuttamia uudistuksia kuvattiin kuitenkin uudistetussakin kirjassa positiiviseen sävyyn, juuri samalla tavalla kuin vanhassa versiossa, joten sosialismia haluttiin kuitenkin edelleen kuvata positiivissävytteisesti.

1980-Luvun jälkipuoliskon oppikirjoissa otettiin kokonaisuutena tarkastellen suuri harppaus kohti puolueettomampaa kuvausta. Myös näissä kirjoissa kuvaus kommunistisesta Kiinasta noudattelee siis samaa sävyä kuin kuvaus Neuvostoliitosta, sillä 1980-luvulla oppikirjojen myötämielisyys Neuvostoliittoa kohtaan väheni huomattavasti⁸⁰. Oppikirjojen kuvauksen muutos johtui pitkälti ulkoisista tekijöistä; Kekkonen jälkeisenä aikana 1980-luvulla opetushallituksen oppikirjatarkastajiksi kutsuttiin aiempaa enemmän kriittisemmin suomettuneisiin tulkintoihin ja poliittiseen korrektiuteen suhtautuneita asiantuntijoita, vaikkakin osa tarkastajista kannatti edelleen poliittisen korrektiuden vaatimusta.⁸¹ Mainittu kehitys tapahtui samoihin aikoihin suomettumisen yleisen hiipumisen kanssa, ja suunnan perimmäisenä syynä oli muutos Neuvostoliiton suhtautumisessa Suomeen sekä yleismaailmallinen poliittinen kehitys.⁸² Tämä antoi oppikirjojen laatijoille ja kustantajille huomattavasti aiempaa vapaammat kädet sisällön suhteen. Vaikka varsinainen Kiinan kommunistien ylistäminen jäikin kirjoista pois, niin kuvattiin niissä silti Kiinan kansantasavaltaa ja sitä hallinneita kommunisteja edelleen positiivissävytteisesti. Tämä on hyvin linjassa Suomen ulkopoliittisen suhtautumisen kanssa; Kiina-suhteita pidettiin 1980-luvulla tärkeinä ja niitä edistettiin aktiivisesti. Suomi myös pidättäytyi tuomitsemasta Kiinan ihmisoikeusloukkauksia monista muista länsimaista poiketen.⁸³

⁸⁰ Holmén 2006, 321-323.

⁸¹ Ahonen 2008, 260.

⁸² 1970-Luvun lopussa Neuvostoliitto luopui ajatuksesta, että Suomen asemaa piti pyrkiä muuttamaan liittosuhteen suuntaan. Neuvostoliitossa oli mahdollisesti ymmärretty, että Suomessa mikään taho ei pyrkinyt muuttamaan Suomen ulkopoliittikkaa Neuvostoliiton turvallisuutta uhkaavaan suuntaan. Lisäksi sosialismi ylipäättään oli 1980-luvulla jo kriisissä ja menettämässä viehätysvoimaansa, ja Neuvostoliitto pyrki laajentumisen sijaan lähinnä säilyttämään asemiaan. Vihavainen 1992, 248-251.

⁸³ Arho Havrén 2009, 228, 232-233.

Oppikirjatarkastuksista luopumisen⁸⁴ ja vuoden 1994 opetussuunnitelman⁸⁵ jälkeen julkaistussa Otavan *Horizontti: Historia napoleonista nykypäivään* oppikirjassa sisällissotaa kuvattiin ainoastaan lyhyesti johdantona Kiinan kansantasavallan muiden vaiheiden käsittelyyn. Sisällissodan varsinaisia vaiheita tai voimasuhteita ei kuvattu lainkaan, mutta kylmän sodan mukanaolo sodassa nostettiin esiin, toisin kuin useimmissa muissa oppikirjoissa:

Kylmän sodan osapuolet olivat mukana sodassa, sillä Neuvostoliitto tuki kommunisteja ja Yhdysvallat porvarillisia ryhmiä eli kansallismielisiä.⁸⁶

Vanhemmissa oppikirjoissa Neuvostoliiton tukea kommunisteille ei yleensä joko mainittu lainkaan, tai sen kerrottiin olleen heikkoa sen vuoksi, ettei Stalin uskonut kommunistien voittoon. *Horizontti* pyrkii muutoksella välttämään luomasta kommunistien voitosta kuvaa tuhkimotarinaan, jossa Maon vaatimattomat joukot päihittävät ylivoimaiset, amerikkalaisten tukemat Tsiang Kai-shekin kansalliset joukot. Kommunistien voiton syyksi esitetään suurta enemmistöä edustavien talonpoikien tuki.⁸⁷

WSOY:n *Ihmisen aika: Kaksi vuosisataa* käsittelee Kiinan lähihistoriaa kuuden sivun verran, mutta sisällissodan tarkastelu rajoittuu ainoastaan pariin lauseeseen. Näissä säilyttään neutraaleissa lauseissa mainitaan kommunistien ja Kuomintangin välisen sisällissodan kiihtyneen Japanin antauduttua ja sodan päättyneen vuonna 1949 kommunistien voittoon.⁸⁸

Editan Kustantama *Kronikka 8*:ssa sisällissodan kuvaus ei juuri poikennut *Ihmisen ajan* kuvauksesta. Ainoa merkittävä ero kuvauksissa oli se, että *Kronikka 8* taustoitti lyhyesti talonpoikien tukea kommunisteille:

⁸⁴ Oppikirjatarkastuksista luovuttiin vuoden 1991 jälkeen. Väisänen 2005, 11.

⁸⁵ Vuoden 1994 opetussuunnitelmassa kouluille annettiin aiempaa enemmän päätösvaltaa, eikä opetuksen sisältöä määritelty yhtä tarkkaan kuin aiemmin. Rantala 2017, 274.

⁸⁶ Lappalainen et al. 1995, 354.

⁸⁷ Lappalainen et al. 1995, 354.

⁸⁸ Anteroinen et al. 1998, 377-378.

Mao Zedong oli lähtöisin köyhistä oloista maaseudulta, ja hän osasi vedota juuri maaseudun köyhiin talonpoikiin. Uskottiin, että kommunistit toisivat järjestyksen ja oikeudenmukaisuuden lahjonnan ja sekasorron jälkeen.⁸⁹

Huomionarvoista tässä tekstipätkässä on se, että sen mukaan Mao ”osasi vedota” köyhiin talonpoikiin, ja järjestyksen ja oikeudenmukaisuuden saapumiseen ”uskottiin”. Ilmaisutapa viittaa siihen, että Maoa ei niinkään esitetä talonpoikien etua pyyteettömästi ajavana pelastajana, kuten 1970-luvun oppikirjoissa, vaan pikemminkin hänen annetaan ymmärtää hyödyntäneen talonpoikaistuntemustaan poliittisia tarkoituksiperiään varten. Näillä sanavalinnoilla kirjassa vältetään kuvaamasta Maon johtamaa Kiinan kommunistista puoluetta aidosti kansan etua ajavana hyväntahtoisena toimijana.

Kiinan sisällissotaa kuvattiin kommunistien kannalta kaikkein suosiollisimmin peruskoulun ensimmäisissä kirjasarjoissa. Kahdessa kolmesta ajanjakson kirjasarjoista oli pitkä ja ylistävä kuvaus kommunistien pitkästä marsista, minkä lisäksi kommunistit kuvattiin kaikissa kirjoissa vastustajiaan oikeamielisemmiksi ja kyvykkäämmiksi. Seuraavan vuosikymmenen kirjoissa ylistävää narratiivia karsittiin ja siirryttiin lähemmäs puolueetonta narratiivia, vaikka kommunistien saavutuksia esitettiinkin enimmäkseen positiivisessa valossa. Oppikirjatarkastusten päättymisen jälkeisissä kirjoissa vältettiin sanomasta mitään erityisen positiivista – saati ylistävää – kommunisteista, joskin sisällissodan kontekstissa heitä tai heidän toimiaan ei myöskään mainittavasti kritisoitu. Kuomintangia ei 1990-luvun kirjoissakaan varsinaisesti keuhuttu, mutta sen kohdalla jätettiin mainitsematta sen ilmeiset epäonnistumiset sisällissodassa, kuten myös esimerkiksi amerikkalaisten sotilaallisen tuen huomattava suuruus. Tapahtuneet muutokset selittyvät sivulla 28 kuvatulla poliittisen ilmapiirin muutoksella, opetushallituksen tarkastajien vaihtumisella ja tarkastusten loppumisella, sekä Neuvostoliiton hajoamista seuranneella sosialismin romahtamisella 1990-luvun alussa. Kirjoihin ei enää kohdistunut minkäänlaista vasemmistovaikutteista poliittista painetta, vaikka Suomi ulkopoliitikassaan edelleen pyrkikin hyviin väleihin Kiinan kanssa, kuten johdannon lopussa mainittiin.

⁸⁹ Lähteenmäki & Troberg 1999, 168.

2. Kansantasavallan ensiaskeleet

Sisällissodan päätyttyä kommunistien voittoon syksyllä 1949 Mao julisti 1.10.1949 Kiinan kansantasavallan perustetuksi, ja sodan hävinnyt Kuomintang siirsi hallintonsa ja joukkonsa Taiwanin saarelle.⁹⁰ Valtaan päästyään Kiinan kommunistinen puolue aloitti jälleenrakentamisen, johon kuului radikaalit uudistukset ja joukkokampanjat, joiden tarkoituksena oli aloittaa yhteiskunnan muuttaminen kohti sosialismia. Näistä merkittävin ja kiireellisin oli maaudistus, jossa tilanomistajien maat jaettiin maatyöläisille ja köyhille viljelijöille. Maaudistuksia pohjustettiin väkivaltaisilla, miljoonia kuolonuhreja⁹¹ vaatineilla puhdistuskampanjoilla, joiden uhreiksi joutuivat kommunistien määrittämät ryhmät, kuten suurtilalliset ja Kuomintangin joukkojen rippeet.⁹²

Jaettuja maita alettiin kuitenkin jo vuodesta 1952 alkaen yhdistää erilaisin kampanjoin, aluksi osuuskunniksi ja lopulta valtion kollektiiveiksi. Osuuskuntien perustamiskampanjat ja valtion toteuttamat viljojen pakko-ostot synnyttivät vastarintaa kommunistista puoluetta kohtaan; Pakko-ostot ajoivat monia perheitä toimeentulon alarajoille, ja osuuskuntien pelättiin johtavan maan sosialisointiin, kuten lopulta kävikin. Kotieläimiä saatettiin mieluummin tappa kuin luovuttaa alhaiseen hintaan osuuskunnille, ja peltojen parantamiseen ei investoitu. Nälkämellakoihin ja jopa nälkäkuolemiin johtanutta tilannetta pyrittiin rauhoittamalla hillitsemällä uudistusten tahtia väliaikaisesti. Vaikka hillitsemisen tuloksena oli hyvä sato, päätti Mao heinäkuussa 1955, että kollektivisointia piti kiihdyttää. Seuraavan vuoden loppuun mennessä kollektivisointi oli suoritettu lähes kokonaan, ja maatyöläisistä tuli käytännössä – joskaan ei juridisesti – valtion työläisiä. Kollektivisoinnin ja suunnitelmatalouden seurauksena maalaisten saama osuus tuottamistaan elintarvikkeista ja hyödykkeistä väheni aiempaan verraten, ja valtion ja maaseudun suhteesta on jopa käytetty nimitystä

⁹⁰ Xiaobing 2012, 57-58.

⁹¹ Paltemaa & Vuori 2017, 56.

⁹² Paltemaa & Vuori 2012, 34-35.

”uusi maaorjuus valtion alaisuudessa”; koskaan aiemmin eivät maalaiset olleet olleet yhtä tiukasti sidottuja asuinpaikkaansa ja ammattiinsa.⁹³

Uudistuksiin kuului myös teollisuustuotannon kansallistaminen, joka sekin tapahtui varsin nopealla aikataululla. Vielä vuonna 1954 tarkoituksena oli toteuttaa kansallistaminen rauhallisesti ja vaiheittain, mutta kommunistisen puolueen johto päätti nopeuttaa tätäkin prosessia. Jo vuoden 1956 lopulla käytännössä kaikki yritykset oli kansallistettu. Yritysten omistajat eivät juuri vastustaneet uudistuksia, sillä he olivat jo aiemmin joutuneet terrorin kohteeksi, eivätkä halunneet kokea samaa uudestaan, varsinkaan kun vastustelu olisi ollut turhaa; omistukset riistettiin turhia kyselemättä niiltä, jotka eivät siihen vapaaehtoisesti suostuneet. Työläiset sen sijaan vastustivat kansallistamista aktiivisemmin, järjestämällä lakkoja ja hidastamalla työtahtia. Vastarinnan tarkoituksena oli puolustaa aiemmin saavutettuja etuja myös sosialismissa. valtiollistamisen seurauksena oli usein palkkojen ja etujen heikkeneminen, ja lisäksi työläisten oikeus osallistua tuotantoa ja palkkoja koskevaan päätöksentekoon ammattiliittojen kautta heikkeni.⁹⁴

2.1 Uusi hallinto poistaa Kiinan ongelmat

Keskikoulun oppikirjoissa kansantasavallan perustamistilaisuutta ei erikseen kuvailtu; *Vuosisadat vierivät 2* mainitsi vain perustamisvuoden sekä nimesi Maon ja Tsou En-lain tärkeimmiksi perustajiksi, kun taas *Keskikoulun historian oppikirja 3* sivuuttaa tapahtuman kokonaan.⁹⁵ *Vuosisadat vierivät 2* ei kyseenalaista sodan hävinneen osapuolen Taiwanille perustaman Kansallisen Kiinan olemassaoloa, vaan sen kerrottiin vain sodan seurauksena ”supistuneen” käsittämään ainoastaan Formosan⁹⁶ saaren.⁹⁷ *Keskikoulun historian oppikirja 3* suhtautui Taiwanin hallituksen asemaan hiukan

⁹³ Paltemaa & Vuori 2017, 54-57.

⁹⁴ Paltemaa & Vuori 2017, 58-60.

⁹⁵ Lehtonen 1966, 234; Perälä & Kiuasmaa 1967, 164.

⁹⁶ Vaihtoehtoinen nimitys Taiwanille.

⁹⁷ Lehtonen 1966, 234.

väheksyvämmiin, kertomalla Tsiangin joukkojen ”rippeiden” joutuneen vetäytymään Formosan saarelle.⁹⁸

Vuosisadat vierivät 2:n vuoden 1966 painos jättää kuvaamatta Kiinan kansantasavallan perustamisen jälkeiset yhteiskunnalliset uudistukset, mutta kuvaa sen ulkopoliittisia pyrkimyksiä:

*Voimistuva Kiinan kansantasavalta on tavoitellut johtoasemaa Kaukoidässä samaan tapaan kuin Japani ennen toista maailmansotaa. Samalla Kiina on kiinnostunut kommunismin levittämisestä Kaakkois-Aasiaan.*⁹⁹

Mainittu kiinnostus kommunismin levittämistä kohtaan ja toista maailmansotaa edeltävään Japaniin rinnastaminen antaa Kiinasta epäsuorasti aggressiivisen ja laajentumishaluisen kuvan. Kansantasavallan sotaisuutta korosti myös kuva aseistetuista työläismiliisin mielenosoittajista. Kuvatekstissä Kiinan pyrkimyksiä kuvattiin uhkaavaan sävyyn:

*[--] Kiina valmistelee nykyisten varakkaiden teollisuusvaltojen kukistamista Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan köyhälistökansojen maailmanvallankumouksen avulla.*¹⁰⁰

Vuoden 1972 painoksesta sekä rinnastus Japaniin että mielenosoituskuva ja kuvateksti oli poistettu, ja tilalle oli laitettu kuva Maon ja Yhdysvaltain presidentti Richard Nixonin kättelystä. Uuden kuvan tekstissä kansantasavallasta ei luotu uhkaavaa kuvaa; päinvastoin siinä julistettiin kommunistien rauhantahtoisuutta ja vieritettiin syy sisällissodan syttymisestä täysin Tsiangin ja amerikkalaisten niskaan, sekä ylistettiin vuolaasti kommunistista hallintoa. Tämän lisäksi tekstissä vielä erikseen korostettiin vahvasti Maon johtaman kansanarmeijan kurinalaisuutta, oikeamielisyyttä ja hyväntahtoisuutta.¹⁰¹ Ylistystekstit vaikuttivat silmiinpistävän päälle liimatuilta, sillä vuoden 1972 painos oli muilta osin pitkälti samanlainen vanhan painoksen kanssa.

⁹⁸ Perälä & Kiuasmaa 1967, 164.

⁹⁹ Lehtonen 1966, 235.

¹⁰⁰ Lehtonen 1966, 235.

¹⁰¹ Lehtonen 1972, 239.

Kirjaan oli lisätty myös kuva voimansiirtojohtojen pystyttämistä, ja kuvatekstissä keuhuttiin ujostelematta Kiinan uudistusten tuloksia:

Ensimmäisen 5-vuotissuunnitelman avulla 1953-57 saatiin sähkövoiman tuotanto kasvamaan 19 300 miljoonaan kWh:n eli yli kaksinkertaiseksi. [--] Terästuotanto viisinkertaistui [--] ja öljytuotanto kasvoi nelinkertaiseksi. [--] Ensimmäisen 5-vuotissuunnitelman saavutusten johdosta Kiinan omavaraisuusaste nousi suuremmaksi kuin koskaan aikaisemmin.¹⁰²

Tämä kahden eri painoksen välillä tapahtunut jyrkkä muutos havainnollistaa hyvin oppikirjojen muutoksen jyrkkyyttä 1970-luvulle tultaessa; saman kirjoittajan ja saman kustantajan kirjassa on tehty täyskäännös Kiinan kommunistien kuvaukseen liittyen. Kirjan kirjoittaja Kai R. Lehtonen on todennutkin, että kirjoja tarkastanut ja hyväksynyt kouluhallitus on viimekädessä vastuussa kirjojen sisällöstä.¹⁰³ Tämä esimerkki kuvastaa hyvin tuota ”vastuun” ottamista.

Sisällissotaakin kansantasavallan kannalta myönteisemmin kuvannut *Keskikoulun historian oppikirja 3* puolestaan jättää jo ensimmäisessä painoksessaan vuonna 1967 kokonaan käsittelemättä Kiinan ulkopoliittiset pyrkimykset, ja keskittyy sen sijaan kuvaamaan lyhyesti kansantasavallan perustamisen jälkeisiä uudistuksia. Kirjassa luetellaan uudistusten pääpiirteitä, kuten maanjako ja sitä seurannut maiden yhdistäminen, mutta ei oteta lainkaan kantaa niiden menestyksekkyyteen.¹⁰⁴ Kirjasarjan kansantasavaltaa kohtaan ainoastaan myönteisiä ja neutraaleja kuvauksia sisältänyt ja kielteiset puolet huomiotta jättänyt Kiinan käsittely pysyi suhteellisen muuttumattomana myöhemmissäkin painoksissa.

Näyttää olleen niin, että vielä 1960-luvulla poliittinen paine ei ole suoraan vaikuttanut kirjojen sisältöön ja kirjan kirjoittajalla on ollut vapaammat kädet sisällön suhteen; kokoomuslainen¹⁰⁵ Kai R. Lehtonen on kuvannut kommunistista Kiinaa huomattavasti vähemmän suopeasti kuin kilpailevan kirjasarjan kirjoittajat. Vuosikymmenen vaihduttua kansantasavallasta kriittisemmin kirjoittanut oppikirjailija on kuitenkin

¹⁰² Lehtonen 1972, 238.

¹⁰³ Rantala 2017, 266.

¹⁰⁴ Perälä & Kiuasmaa 1967, 165.

¹⁰⁵ Rantala 2017, 269.

joutunut radikaalisti muuttamaan kuvaustaan Kiinasta, kun taas kriittistä kuvausta välttäneet kirjasarjat sai pysyä muuttumattomana. Tämän seurauksena *Vuosisadat vierivät 2* kuvasi vuoden 1972 painoksessa Kiinan kommunisteja vielä myönteisemmässä valossa kuin *Keskikoulun historian oppikirja 3* saman vuoden painoksessa; edeltävän vuosikymmenen tilanne oli kääntynyt pääläelleen.

Keskikoulun oppikirjojen tapaan *Peruskoulun historia 4* ei kuvannut Kiinan kansantasavallan perustamisilmoitusta mitenkään juhlallisesti, vaan ainoastaan lyhyesti totesi tapahtuman. Kirjassa kuitenkin ilmaistiin keskikoulun kirjoja selkeämmin, että Taiwanille Kuomintangin toimesta perustettua Kiinan tasavaltaa ei pidetty vakavasti otettavana valtiona:

*Tsiang Kai-sek pakeni joukkonsa rippeiden kanssa Taiwanin saarelle, jossa hän selitti yhä edustavansa kukistunutta Kiinan tasavaltaa.*¹⁰⁶

Tasavallan katsottiin siis tosiasiasa lakanneen olemasta kommunistien vallattua Manner-Kiinan. Tältä osin kirjassa esiintyy tosin pieni ristiriitaisuus; asiaa käsittelevän tekstiosuuden alaotsikkona on ”kaksi Kiinaa” ja sen loppupuolella todetaan että ”kylmä sota jakoi siis myös Kiinan”¹⁰⁷, mikä ilmaisee suoraan kahden erillisen Kiinan olemassaolon. Kirjassa nostettiin ongelmalliseksi asiaksi Kiinan YK-paikan säilyminen Yhdysvaltojen toimesta Tsiangin hallituksella kansantasavallan sijaan ja todettiin, että ”tilanne ei voinut olla häiritsemättä YK:n toimintaa”.¹⁰⁸ Kirjassa tuotiin myös esiin kansantasavallan näkemys, jonka mukaan Taiwan on sille kuuluva, viimeinen ”vapauttamaton” maakunta.¹⁰⁹ Kirjassa ei näin ollen varsinaisesti kiistetty kahden Kiinan olemassaoloa, vaan pyritään sen sijaan esittämään perusteita sille, miksi Taiwania ei voitu pitää arvostettavana itsenäisenä valtiona, vaan pikemminkin sodan hävinneen osapuolen viimeisenä vastarintapesäkkeenä. Tämän linjan mukaisesti kirja jättää myös mainitsematta sen, että toisaalta Taiwanin hallitus ei tunnustanut kansantasavallan asemaa, ja piti itseään Manner-Kiinan laillisena hallitsijana.¹¹⁰

¹⁰⁶ Lehtonen et al. 1974, 75.

¹⁰⁷ Lehtonen et al. 1974, 75-76.

¹⁰⁸ Lehtonen et al. 1974, 75-76.

¹⁰⁹ Lehtonen et al. 1974, 76.

¹¹⁰ Ks. Xiaobing 2012, 50.

Peruskoulun historia 4 välittää ainoastaan kommunistisen Kiinan ja sitä tukevien osapuolten näkemyksen kansantasavallan ja Taiwanin hallinnon asemasta. Kommunistista hallintoa pidettiin kirjassa Kiinan oikeutettuna hallitsijana, ja Kiinan YK-jäsenyyden pysymistä Taiwanin hallinnolla pidettiin vahingollisena. Tämän tarkoituksena on asettua selkeästi sosialistisen blokin näkökulman kannalle ja välttää ei-sosialististen näkökulmien esiintuontia. Toisaalta kirjan kirjoittaja kuitenkin onnistui tekstissä ilmaisemaan, että toivottavaa tai ei, olemassa oli kuitenkin kaksi eri Kiinaa omine hallituksineen. Näyttäisi olleen niin, että Kai R. Lehtonen halusi mainita molempien Kiinon olemassaolon, mutta joutui kuvaamaan asian sosialistisesta näkökulmasta läpäistäkseen kouluhallituksen tarkastuksen.

Kansantasavallan kuvattiin aloittaneen siirtymisen kohti sosialismia määrätietoisesti, uudistaen talouden lisäksi myös perustuslain ja hallintojärjestelmän. Maareformista kerrottiin, että se saatettiin loppuun vuoden 1952 aikana ja sen seurauksena maat jaettiin 300 miljoonalle talonpojalle, joiden pientiloja alettiin yhdistelemään osuustiloiksi ja lopulta suuremmiksi kansankommuuneiksi.¹¹¹ Kirjassa ei mainita lainkaan uudistuksiin liittyneitä vastoinkäymisiä ja levottomuuksia, vaan annetaan ymmärtää, että muutos tapahtui sujuvasti ja hallitusti, mihin viittaa myös adjektiivi ”määrätietoisesti”.

Maanomistuksen, hallinnon ja talouden uudistamisen lisäksi luetellaan myönteiseen sävyyn muita saavutuksia:

Paljon muutakin saatiin aikaan. Yleinen koululaitos toteutettiin nopeasti, yleinen terveydenhuolto samoin, aloitettiin taistelu Kiinan vuosituhantista vitsausta tulvia ja samalla nälkää vastaan patoamalla jokia ja rakentamalla maavalleja, pantiin vireille laaja teollisuuden rakentaminen jne. Samalla hävisi Kiinaa alati jäytännyt korruption eli lahjonnan tauti.¹¹²

Kansantasavallasta annettiin kuva suoranaisena hyvinvointivaltiona, jossa valtio paitsi teollisti ja uudisti yhteiskuntaa, myös huolehti peruspalveluiden tarjoamisesta ja

¹¹¹ Lehtonen et al. 1974, 76.

¹¹² Lehtonen et al. 1974, 76.

yleisestä hyvinvoinnista. Uuden Kiinan alkuvaiheen saavutusten myötäsukainen esittely päätetään juhlallisesti ylistyslauseeseen:

*Jättiläisvaltakunta oli saanut ensimmäisen vakaan ja pystyvän hallituksen vuosisataan – kenties kahteen.*¹¹³

Kansantasavallan alkuvaiheen vaikeuksien ja kielteisten puolien huomiotta jättämisellä ja myönteisellä, jopa ylistävällä kuvauksella *Peruskoulun historia 4:n* tarkoituksena oli kuvata kommunistisen Kiinan yhteiskuntajärjestystä toimivana ja kansan hyvinvointia lisäävänä. Kirjasta puuttuu kuitenkin kokonaan varsinaiset sankarikertomukset tai sosialismin saavutusten erityisen ylevä kuvailu – kansantasavallan syntyäkään ei kuvata erityisen suureksi ja historialliseksi tapahtumaksi. Tämä jättää sellaisen vaikutelman, että kommunistista Kiinaa ja sosialismia kuvataan myönteisesti ainoastaan ulkoisten vaatimusten, kuten kouluhallituksen linjan ja poliittisen paineen, seurauksena.

Historian maailma 8:ssa Taiwanin asemaa ei suoraan kyseenalaisteta, joskin sen kerrotaan perustetun USA:n avun turvin.¹¹⁴ Sen sijaan kerrottiin useimpien länsimaiden Yhdysvaltojen johdolla kieltäytyneen tunnustamasta kansantasavaltaa, ja syytettiin niitä Kiinan eristämisestä. Heti perään myös korostettiin Neuvostoliiton tunnustusta kansantasavallan hallitukselle ja maan Kiinalle antamaa taloudellista apua.¹¹⁵ Kansantasavallan perustamista kuvataan hiukan juhlallisemmin kuin *Peruskoulun historia 4:ssä*:

*Lokakuun 1. päivänä 1949 Pekingin Taivaallisen rauhan aukiolle kokoontui satojatuhansia ihmisiä. Punaisten lippujen liehuessa Mao Tse-tung julisti Kiinan kansantasavallan perustetuksi. Uusi Kiina oli syntynyt.*¹¹⁶

Uuden Kiinan hallintojärjestelmää kuvattiin kansanvaltaiseksi:

*Kiinan kansantasavallassa talonpojat ja työläiset alkoivat hallita maata kommunistisen puolueen johdolla.*¹¹⁷

¹¹³ Lehtonen et al. 1974, 76.

¹¹⁴ Ahonen et al. 1976, 133.

¹¹⁵ Ahonen et al. 1976, 145.

¹¹⁶ Ahonen et al. 1976, 133.

¹¹⁷ Ahonen et al. 1976, 135.

Kiinnostavaa tässä kuvauksessa on se, että sen mukaan uutta Kiinaa ryhtyivät hallitsemaan nimenomaan talonpojat ja työläiset, eikä niinkään kommunistinen puolue, joka tämän kuvauksen perusteella toimi ainoastaan työläisten ja talonpoikien vallankäytön apuvälineenä maan johtamisessa. Todellisuudessa tilanne oli täysin erilainen; tavallisella kansalaisella ei ollut käytännössä minkäänlaisia vaikutusmahdollisuuksia, ja alkuvaiheen näennäisdemokratian¹¹⁸ lyhyen siirtymäajan jälkeen kaikki valta keskittyi kommunistiselle puolueelle.¹¹⁹

Myös maaudistusta kuvattiin hyvin oikeudenmukaiseksi ja kansan etujen mukaiseksi:

Ennen vallankumousta maata oli vain harvoilla. Nyt miljoonat hehtaarit jaettiin 300 miljoonalle talonpojalle. Rikkaat maanomistajat joutuivat kansantuomioistuimiin vastaamaan riistostaan.¹²⁰

Kuvauksessa sivuutetaan maaudistukseen liittyneet hirmuteot, ja katsottiin, että riiston kohteeksi joutunut kansa oli lopultakin saanut oikeutta. Tekstissä mainittiin suunnitelmatalouteen siirtyminen ja maatalouden kollektivointi¹²¹, mutta jätetään mainitsematta, että käytännössä talonpojat joutuivat aiempaa ankaramman riiston kohteeksi; riistäjänä vain oli maanomistajan sijaan puoluevaltio.¹²² Tämä kuvastaa hyvin sitä, että kirjassa varottiin tarkoin tuomasta esiin sosialismiin siirtymisen kielteisiä puolia.

Seuraavan sivun *lisätietoja* osiossa kerrottiin kansankollektiivien synnyn kuvauksen yhteydessä, että maanomistajat, joiden katsottiin vastustaneen vallankumousta ja riistäneen talonpoikia, menettivät maansa, ja rangaistuksena saattoi olla korvausten maksaminen maanvuokraajille tai teloittaminen.¹²³ Kirjassa teloituksia ei esitetä lainkaan negatiivisessa valossa, pikemminkin päinvastoin. Teloitusten hyväksyttävyyttä

¹¹⁸ Kansantasavallan ensimmäinen hallitusmuoto oli tasavaltainen, ja hallintoon kuului kommunistisen puolueen lisäksi useita kommunistien kelpuuttamia pienpuolueita. Näin kommunistit ainakin paperilla lunastivat sisällissodan aikaisen lupauksensa monipuoluejärjestelmästä. Paltemaa & Vuori 2012, 25-26.

¹¹⁹ Paltemaa & Vuori 2012, 51-52.

¹²⁰ Ahonen et al. 1976, 135.

¹²¹ Ahonen et al. 1976, 135.

¹²² Kollektivisoinnin myötä maalaiset joutuivat valtion tiukan kontrollin kohteeksi, ja heidän elintasonsa heikkeni entisestään. Maataloustuotannon ylijäämän otti valtio, ja maaseudun resurssit puserrettiin teollisuuden kehittämiseen. Paltemaa & Vuori 2012, 57-58.

¹²³ Ahonen et al. 1976, 136.

pohjustettiin lainaamalla väitetysti Mao Tse-tungin synnyinseudun talonpoikien keskuudessa syntynyttä hokemaa:

”Kansankollektiivin perustaminen on kuin taivaaseen meneminen. Yhden yön saavutukset ylittävät tuhannen vuoden aikana saavutetut. Terävä puukko katkaisee yksityisen omaisuuden juuret ja aloittaa uuden historiallisen aikakauden.”¹²⁴

Hokeman lainaamisen perässä seurasi kirjan oma näkemys asiasta:

Näin suuri yhteiskunnallinen muutos ei tapahtunut ilman uhreja. Pääministeri Tsou En-lai ilmoitti 1951 virallisesti, että kansantuomioistuimet olivat käsitelleet 800 000 tapausta. Viidesosa syytetyistä oli tuomittu kuolemaan eli 135 000 ihmistä surmattiin. Eräiden länsimaisten arvioiden mukaan uhreja olisi ollut 1-3 miljoonaa.¹²⁵

Historian maailma 8 ei siis kieltänyt, etteikö Kiinan uudistuksista olisi seurannut kuolonuhreja, ja toi myös ilmi mahdollisuuden, että Kiinan viralliset luvut saattoivat olla alakanttiin. Huomionarvoista ja pysäyttävää on kuitenkin se, miten kirja välitti narratiivillaan käsityksen, jonka mukaan väkivalta ja teloitukset olivat oikeutettuja tai välttämättömiä ja jopa tarpeellisia: Ensin kansantasavaltaa kuvattiin talonpoikien ja työläisten, eli kansan enemmistön hallitsemaksi, sen jälkeen maaudistusta ylistettiin ja maanomistajat leimattiin riistäjiksi ja lopuksi teloitusten käsittelyn yhteydessä nostetaan esiin kansankommuunien perustamista ylistävä ja väkivallan tarpeellisuutta uuden aikakauden aloittamiseksi korostava hokema. Lopuksi vielä todetaan että ”Näin suuri yhteiskunnallinen muutos ei tapahtunut ilman uhreja”, ikään kuin muutos, kehuttu ja ylistetty sellainen, olisi ollut mahdoton toteuttaa ilman teloituksia.

Historia ja me 8 kuvasi Kiinan kansantasavallan perustamista kaikkein juhlavimmin. Kuvauksessa korostettiin Maon vaatimatonta olemusta ja kansan riemua:

Hänen [Maon] yllään oli kulunut sotilasasu, päässään kauhtunut kangaslakki. [--] Maon vieressä seisovat hänen uskolliset taistelutoverinsa

¹²⁴ Ahonen et al. 1976, 136.

¹²⁵ Ahonen et al. 1976, 136.

marsalkka Tsu teh ja pääministeri Tsou En-lai. Aukiolla marssivat sadat tuhannet riemuitsevat ihmiset huutaen hurmioituneina: "Mao Tse-tung wan sui! Mao Tse-tung eläköön kymmenen tuhatta vuotta!" He lauloivat myös lauluja, mm. vanhaa sissien laulua "Olet voittomme aurinko ja lippu".¹²⁶

Kirjassa nostetaan esiin "kapitalistisen järjestelmän maiden", pois lukien Englanti, haluttomuus kommunistisen Kiinan tunnustamiseen, ja korostetaan puolueettomien maiden, joihin Suomikin sisällytetään, sekä erityisesti kehitysmaiden tunnustaneen nopeasti kansantasavallan hallituksen.¹²⁷ Tällä tavoin kirjassa jaoteltiin valtiot ideologisiin luokkiin, kapitalistisiin maihin ja muihin. Kapitalististen maiden haluttomuus Kiinan tunnustamiseen saattaa ne huonoon valoon, sillä Kiinan kansantasavallan synty kuvattiin myönteiseksi ja juhlalliseksi tapahtumaksi, ja lisäksi kommunisteista oli luotu kuvaa oikeutettuina, kyvykkäinä ja oikeudenmukaisina hallitsijoina.

Historia ja me 8 ei myönteisestä suhtautumisestaan huolimatta kuitenkaan missään kohdin väittänyt *Historian maailma 8:n* tavoin, että Kiinan kansantasavallassa valtaa olisivat pitäneet talonpojat ja työläiset. Kuvauksilla pyrittiin kuitenkin luomaan vaikutelma, että kommunistisen puolueen johdolla oli kansan järkkymätön tuki.

Historia ja me 8 korosti muiden aikakauden oppikirjojen tapaan maaudistuksen keskeisyyttä:

Väestöstä lähes 90 prosenttia oli maanviljelijöitä, pääasiassa velkaantuneita pienviljelijöitä, jotka olivat joutuneet antamaan maansa pantiksi suurmaanomistajille. Sen vuoksi tärkein tehtävä oli maanjaon uudistaminen.¹²⁸

Kirjan kuvauksesta puuttuu *Historian maailma 8:sta* poiketen maanomistajien suora syyllistäminen ja riistäjiksi leimaaminen. Maaudistukseen liittyviä väkivaltaisuuksia ei

¹²⁶ Castrén & Riikonen 1977, 85.

¹²⁷ Castrén & Riikonen 1977, 85.

¹²⁸ Castrén & Riikonen 1977, 86.

kuitenkaan tässäkin kirjassa kuvata kielteisessä valossa, vaan uudistukset väkivaltaisuuksineen kuvattiin kansan suosimana operaationa:

*Suromistaja sai pitää niin paljon maata, kuin muillakin keskimäärin oli. Ne jotka vastustelivat, teloitettiin. Maaudistus sai talonpojat kannattamaan kommunistien hallintoa.*¹²⁹

Maaudistuksen kerrottiin olleen tärkeä toimenpide myös ravinnon saannin turvaamisen kannalta, sillä kirjan mukaan se lisäsi innostusta maanviljelyyn.¹³⁰ Tutkimuskirjallisuuden valossa tämä väite pitikin paikkansa ensimmäisten vuosien osalta, mutta kollektivisoinnin myötä tilanne kääntyi päällelleen.¹³¹

Ravinnonsaantia uhkasivat kirjan mukaan muun muassa maaperän kuluminen, kuivuus ja tulvat. Kiinan johtajien kerrottiin innostaneen kiinalaiset näiden ongelmien torjumiseksi valtaviin ponnistuksiin, joita verrattiin Kiinan muurin rakentamiseen. Kirjassa esitetään esimerkkinä näistä ponnistuksista padon rakentaminen tulvan estämiseksi. Kertomusta pohjustetaan kuvaamalla, miten vuonna 1931 sadat tuhannet ihmiset hukkuivat, koko sato tuhoutui ja 200 miljoonaa ihmistä kärsi Jangtsekiangin tulvan seurauksena.¹³² Perään kuvataan Pekingin jämäkkyyttä ja kykyä innoittaa kansalaiset sankarillisiin urotöihin:

*Vuonna 1954 tilanne oli vielä pahempi. Oli satanut viikkokausia, vuorilla sulii lumi ja jää. [...] Pekingissä päätettiin pelastaa Wuhan. 400 000 ihmistä – sotilaita, työläisiä, talonpoikia, ylioppilaita – ahersi yötä päivää kohottaen patoja. Vesi nousi kilpaa työn kanssa. Bambukoreissa kannetaan kolme miljoonaa kuutiometriä maata ja 30 000 kuutiometriä kiviä 20 kilometrin päästä. Jangtse nousee ja nousee ja saavuttaa 30 metrin merkin. Vain kämmenen leveys erottaa enää vedenpinnan padon harjasta. Silloin vedenpinta alkaa äkkiä laskea. Wuhan on pelastettu.*¹³³

¹²⁹ Castrén & Riikonen 1977, 86.

¹³⁰ Castrén & Riikonen 1977, 86.

¹³¹ Kollektivisointi vähensi innokkuutta investoida peltojen parantamiseen, ja kotieläimiä mieluummin tapettiin kuin myytiin alhaisella hinnalla osuuskunnille. Seurauksena oli nälkämellakoita ja nälkäkuolemia. Paltemaa & Vuori 2012, 54-55.

¹³² Castrén & Riikonen 1977, 86.

¹³³ Castrén & Riikonen 1977, 86.

Esimerkkitarinan avulla kirjan pyrkimyksenä on kuvata kommunistinen johto pystyväksi ja kansan parasta ajattelevaksi. Tätä aikaansaavan hallinnon kuvaa pyritään vahvistamaan ylistämällä kommunistien hallituksen toimia tulvan lisäksi muidenkin vitsausten torjumiseksi:

Miljoonia jätekasoja hävitettiin ja vesilammikoita täytettiin Kiinasta tuli parissa vuodessa siisti maa. Jopa sylkeminen julkisilla paikoilla kiellettiin. Ehkä vielä merkittävämpää oli taistelu oopiumin polttoa ja valmistamista vastaan sekä lahjonnan, kavallusten ja prostituution poistaminen. Kerjääminen kiellettiin.¹³⁴

Historia ja me 8:n kuvaukset pyrkivät luomaan Kiinan hallinnosta jossain määrin tiukan ja tinkimättömän mutta ennen kaikkea tehokkaan, kunnioitettavan ja kansan parasta ajattelevan kuvan. Kirjan narratiivin tavoitteena on esittää kommunistien tiukatkin toimet, kuten radikaalit uudistukset, kiellot ja jopa teloitukset, tulosten valossa perusteltuina toimina, joiden perimmäinen tarkoitus on yhteinen hyvä.

Taiwanin hallinnon ja kansantasavallan hallinnon suhdetta ja asemaa ei pidetty yhdessäkään 1980-luvun jälkipuoliskoa edeltäneessä kirjassa erityisen tärkeänä, ja aihetta käsiteltiin vain vähän. Taiwanin hallinnon vaatimusta koko Kiinan hallintaan ei käsitelty yhdessäkään kirjassa. Tämä on ymmärrettävissä siten, että vaatimusta ei pidetty niin vakavasti otettavana, että sitä olisi tarvinnut erikseen käsitellä. Kirjojen yleinen suhtautuminen Taiwaniin oli vähättelevä, eikä sitä pidetty vakavasti otettavana erillisenä valtiona, poikkeuksena WSOY:n kirjat *Vuosisadat vierivät 2* ja *Peruskoulun historia 4*, joissa Kiinan katsottiin jakautuneen kahteen osaan. Kielteinen suhtautuminen Taiwaniin oli looginen jatkumo sosialismin ylistämiselle, sillä olihan Taiwanin oikeistolainen hallitus kommunistisen Kiinan päävihollinen.

Peruskoulun historia 4 erosi muista 1970-luvun peruskoulun oppikirjoista sillä tavoin, että siinä ei nostettu keskiöön sankarinarratiivia kommunistien innoittamista joukoista, jotka pelastavat Kiinan kansan tulvilta ja muilta vitsauksilta. Kirja ylisti kansantasavaltaa hiukan pidättyvämmän kuin muut kirjat, ja lisäksi Kiinan käsittely on siivumäärältäänkin

¹³⁴ Castrén & Riikonen 1977, 86.

vähäisempää. Tämä voi selittyä sillä, että kirjaa oli kirjoittamassa Kai R. Lehtonen, joka oli jo keskikoulun kirjassaan kuvannut Kiinan kansantasavaltaa kilpailevan kustantajan kirjoja vähemmän myötämielisesti, ennen kuin joutui muuttamaan kuvaustaan. Ero voi myös johtua kustantajasta; olihan WSOY tietoisesti ryhtynyt kustantamaan Lehtosen kirjoja. On myös mahdollista, että hiukan myöhemmin kirjansa julkaisseet kustantajat pyrkivät ylistämään sosialismia ensimmäisenä julkaistua kirjaa vuolaammin, ajatellen saavansa kirjoilleen suosiota edistyksellisyydellään.

2.2. Uudistuksista pakkovaltaan

WSOY:n *Vuosisadat vaihtuvat 8* kuvasi sekä Taiwanille perustetun kansallisen Kiinan että kommunistisen Kiinan synnyn toteavaan sävyyn, asettamatta maiden hallituksia minkäänlaiseen arvojärjestykseen. Kirjassa todettiin, että maailmassa oli nyt kaksi kiinaa ja kerrottiin Yhdysvaltojen tukeneen Taiwania, joka sai edustaa Kiinaa YK:ssa.¹³⁵ Kirjassa ei vertailla Kiinoiden väkilukuja eikä myöskään oteta kantaa hallitusten suosioon tai kyvykkyyteen. Tämä lähestymistapa oli Taiwanin kannalta edullinen, sillä se jätti kyseenalaistamatta pienen saarivaltion oikeuden edustaa suurta Kiinaa YK:ssa.

Kiinan kansantasavallan toteuttamista uudistuksista kerrottiin lyhyesti pääpiirteet, eikä alkuvaiheen uudistusten menestyksekkyyttä arvioitu sen tarkemmin. Kirjan mukaan Kiinassa ”tapahtui todella talonpoikien vallankumous”, koska väestöstä 90% oli talonpoikia.¹³⁶ Tämä ilmaisu implikoi, ettei pidetty lainkaan itsestään selvänä, että kansantasavallan virallinen narratiivi talonpoikaisvallankumouksesta olisi paikkansa pitävä.

Kokonaisuudessaan Kansantasavallan perustamiseen ja alkuvaiheiden uudistuksiin liittyvää tekstiä oli vain puolen sivun verran, ja teksti oli kannanottoja ja arvotuksia välttelevää. *Vuosisadat vaihtuvat 8* vältti kommunistisen Kiinan ja sen uudistusten ylistämistä, mutta toisaalta sosialistista järjestelmää ei myöskään kritisoitu suoraan.

¹³⁵ Kinnunen et al. 1985.

¹³⁶ Kinnunen et al. 1985.

Historian tiet 8 kuvasi Kansantasavallan syntyä ja alkuvaiheita niin ikään lyhyesti. Vuosisadat vaihtuvat 8:sta poiketen kansallisen Kiinan perustamista Taiwanille ei mainita, todetaan vain Kuomintangin joukkojen rippeiden vetäytyneen saarelle.¹³⁷ Maareformin yhteydessä otettiin esiin sen vaatimat kuolonuhrit, mutta toisaalta tuotiin esiin myös Maon näkemys niiden välttämättömyydestä:

*Uudistus vaati ainakin kahden miljoonan suurmaanomistajan hengen, mutta Maon sanojen mukaan se oli välttämätöntä, koska ”vallankumous ei ollut mikään teetilaisuus”.*¹³⁸

Kuvauksessa Kiinan kansantasavallan viralliset luvut on jätetty pois, toisin kuin 70-luvulla ilmestyneessä *Historian maailma 8*:ssa. Tämä viittaa siihen, että Kiinan lukuja ei pidetty luotettavina ja niiden sijaan luotettiin länsimaisiin arvioihin. Lisäksi kuvauksessa korostettiin, että näkemys kuolonuhrien tarpeellisuudesta on nimenomaan Maon, eikä oppikirjan. Kuolonuhreille ei myöskään pyritty esittämään epäsuoraa oikeutusta esimerkiksi maanomistajien syylistämisellä ja riistäjiksi leimaamisella.

Koulun historia 8:ssa Kiinan kansantasavaltaa tarkasteltiin viidellä sivulla, mutta kansantasavallan perustamista ja suurta harppausta edeltänyttä aikaa kuvattiin ainoastaan muutamassa lauseessa. Taiwanin hallinnon legitimizeettiin ei oteta kantaa, eikä toisaalta kansantasavallankaan syntyä kuvata erityisin ylisanoin, vaikka satojen tuhansien ihmisten kokoontuminen ja punaiset liput mainitaankin.¹³⁹ Suurta harppausta edeltäneistä uudistuksista mainitaan ainoastaan maaudistus, jossa suurmaanomistajien kerrotaan menettäneen maansa ja suurilta osin myös henkensä.¹⁴⁰

Historian maailma 8 kirjaan verrattuna molemmat Otavan kustantamat 1980-luvun jälkipuoliskon kirjasarjat olivat kokeneet perusteellisen muutoksen. Kiinan kommunistien sankarinarratiivi jäi kokonaan pois, joskin kommunistien toimia ei myöskään kritisoitu. Kirjojen kuvaukset lyhenivät murto-osaan aiemmasta, mikä osaltaan kertoo, että kommunistisen hallinnon ja yhteiskuntajärjestyksen ylistämistä ei enää pidetty kirjoissa keskeisenä tarkoituksena. WSOY:n kirjassa kuvattiin kuitenkin

¹³⁷ Ahonen et al. 1986, 239.

¹³⁸ Ahonen et al. 1986, 239.

¹³⁹ Ahonen et al. 1987, 198.

¹⁴⁰ Ahonen et al. 1987, 198.

Kiinan tapahtumia vielä vähemmän kansantasavallan näkökulmasta kuin Otavan kirjoissa: *Vuosisadat vaihtuvat 8* oli ainut 1980-luvun kirja, jossa Taiwan nostettiin toiseksi Kiinaksi kansantasavallan rinnalle. Muissa kirjoissa Taiwanin hallinnon asemaa ei kommentoitu, ja *Historian tiet 8* ei varsinaisesti edes maininnut sen olemassaoloa, kertoi vain Kuomintangin joukkojen rippeiden vetäytyneen saarelle. Molempien kustantajien kirjoissa tapahtunut muutos selittyy tämänkin teeman osalta sivulla 28 selostetulla kehityksellä.

Weilin+Göösin *Historia ja me 8: Koululaisen maailmanhistoria* oli enemmän edeltäjänsä kaltainen kuin muut 1980-luvun jälkipuoliskon oppikirjat. Kansantasavallan syntyä kuvattiin samaan tyyliin kuin 70-luvun *Historia ja me 8:ssa*, joskin hiukan lyhyemmin. Kuvaukseen sisältyi edelleen maininnat hurmioituneista kansanjoukoista ja Maon vaatimattomasta vaatetuksesta.¹⁴¹ Kirjassa ei kuitenkaan mainita Yhdysvaltojen ja muiden kapitalististen maiden haluttomuutta tunnustaa Kiina, eikä myöskään puolueettomien maiden ja kehitysmaiden innokkuutta tunnustamiseen. Näiden mainintojen pois jättämisellä kirja pyrki poistamaan ideologisten vastakkainasettelujen ja jaottelujen korostamisen.

Kansantasavallan alkuvuosien ponnisteluista kerrottiin otsikolla ”Kommunistisen Kiinan ongelmat”. Kirjan kuvaamat ongelmat eivät kuitenkaan olleet kommunistien aiheuttamia; pikemminkin kerrottiin, miten kommunistihallinto ratkoi Kiinaa vaivanneet ongelmat. Uudistuksia kuvattiin hyvin pitkälti samalla tapaa kuin *Historia ja me 8:ssa*. Kiinalaisten huimia ponnistuksia uusien johtajien innoittamana kuvattiin ihailevaan sävyyn ja verrattiin vanhempien kirjojen tapaan Kiinan muurin rakentamiseen, joskin ylistävä esimerkki Wuhanin tulvilta pelastamisesta oli jätetty pois. Myös kuvaukset Kiinan siistiytymisestä ja oopiumiin liittyvien ongelmien, lahjonnan, kavallusten ja prostituution poistamisesta säilyivät uuteen kirjaan.¹⁴²

Huomionarvoista on, että vanhassa kirjasarjassa mainittuja maaudistuksen vaatimia kuolonuhreja ei uudessa kirjasarjassa otettu lainkaan esille. Vaikka kansantasavallan syntyä ja alkuvaiheita kuvattiin *Historia ja me 8: Koululaisen maailmanhistoriassa*

¹⁴¹ Castrén et al. 1985, 165.

¹⁴² Castrén et al. 1985, 166.

lyhyemmin kuin *Historia ja me 8:ssa* ja sankaritarina Wuhanin pelastamisesta sekä ideologiset luokittelut oli jätetty pois, oli uudenkin kirjan kuvaus edelleen selvästi kommunisteille myötämielinen; uudistetussa kirjasarjassakin kuvattiin edelleen ainoastaan kommunistihallinnon toimien positiivisia puolia. Tämä osoittaa sen, että vaikka Kiinan kommunistien ja sosialismin ylistämistä ei enää edeltävän vuosikymmenen tapaan edellytetty, ei sitä myöskään pyritty kitkemään kirjoista pois; Kiinan sosialismiin siirtymisen suopea kuvaaminen oli edelleen hyväksyttävää. Tätä epäilemättä edesauttoi Suomen hyviä Kiina-suhteita vaalinut¹⁴³ ulkopoliittinen linja.

Vuonna 1995 ilmestynyt *Horisontti: Historia Napoleonista nykypäivään* oli ensimmäinen tutkituista oppikirjoista, jossa Taiwanista käytettiin sanaa ”valtio”¹⁴⁴. Taiwania kutsuttiin valtioksi myös muissa 1990-luvulla julkaistuissa kirjasarjoissa.¹⁴⁵ Tämä oli merkittävä muutos aiempien vuosikymmenten kirjoihin verrattuna; sillä ilmaistiin selkeästi, että Taiwania pidettiin tosiasiallisesti itsenäisenä valtiona, eikä niinkään kommunistien hallitseman Kiinan osana. *Horisontti* kertoi Kiinan kansantasavallan perustamisen ”järisyttäneen” koko maailmaa.¹⁴⁶ Maauudistusta kuvattiin lyhyesti ja kaunistelematta:

*Maanomistusolot mullistettiin jakamalla maanomistajien tilat tilattomille viljelijäperheille. Näin palkittiin talonpoikien tuki vallankumoukselle. Pian kuitenkin talonpojat pakotettiin liittymään suuriin kollektiivitaloihin.*¹⁴⁷

Kuvaus poikkesi monella tapaa sekä 1970- että 1980-lukujen kuvauksesta. Omistusolojen uudistuksen sijaan puhuttiin mullistuksesta; mullistus on sävyltään uudistusta vähemmän positiivinen ilmaisu. Merkille pantavaa on, että enää ei puhuttu suurmaanomistajista, vaan pelkästään maanomistajista. Muutoksen tarkoituksena oli välttää synnyttämästä mielikuvaa, jossa maanomistajat nähdään rikkaina riistäjinä. Talonpoikien kannalta uuden hallinnon kuvataan johtaneen ojasta allikkoon; ensin palkittiin, mutta palkinto riistettiin pois pakkokollektivisoinnin myötä. Vuoden 1998

¹⁴³ Ks. Arho Havrén 2009, 228.

¹⁴⁴ Lappalainen et al. 1995, 354

¹⁴⁵ Ks. Anteroinen et al. 1998, 378; Lähteenmäki & Troberg 1999, 168.

¹⁴⁶ Lappalainen et al. 1995, 354.

¹⁴⁷ Lappalainen et al. 1995, 355.

painoksessa maaudistusta ja siihen liittyntä kollektivisointia kuvattiin vielä lyhyemmin ja alkuvaiheen yksityisviljelmävaihe jätettiin kokonaan mainitsematta:

[--] Voimavarat keskitettiin maatalouden uudistamiseen. Aluksi talonpojat pakotettiin liittymään suuriin kollektiivitaloihin.¹⁴⁸

Vanhemmista oppikirjoista puuttui kokonaan pakko -sanon käyttö kollektivisoinnin yhteydessä, vaikka talonpojat usein vastustivat kollektivisointia, ja käytännössä heitä jouduttiin suostuttelemaan ja pakottamaan kollektiivien jäseniksi.¹⁴⁹ Kirjassa siis kuvattiin kansantasavallan alkua lyhyesti ja kaunistelematta, mutta toisaalta maaudistuksen vaatimia kuolonuhreja ei mainita lainkaan. Kirjan pyrkimyksenä ei ollut enää kommunistisen järjestelmän ylistäminen tai silotteleva kuvaaminen, vaan esiin on haluttu nostaa myös pakkovallan piirteitä.

Vuonna 1998 ilmestynyt WSOY:n *Ihmisen aika: Kaksi vuosisataa* oli ensimmäinen vuoden 1985 jälkeisistä oppikirjoista, jossa mainittiin, ettei Kiinan kansantasavalta tunnustanut Taiwanin riippumattomuutta.¹⁵⁰ Tämä johtunee siitä, että aiemmissa kirjoissa asiaa on pidetty niin itsestään selvänä, ettei sitä ole tarvinnut erikseen mainita. Taiwanin kutsuminen valtioksi ja riippumattomuuskysymyksen esiin nostaminen ilmaisi sen, että Taiwania pidettiin itsenäisenä valtiona, ja toisaalta saattoi kansantasavallan huonoon valoon, kun se ei suostunut tunnustamaan Taiwanin riippumattomuutta.

Kansantasavallan ensimmäisten vuosien uudistuksia kuvattiin kirjassa muihin 1990-luvun kirjoihin verraten yllättävän positiivisesti:

Mao pyrki kohentamaan talonpoikien asemaa muuttamalla maaomistusoloja. Arviolta 300 miljoonaa talonpoikaa omisti nyt ensi kerran maata, jota he olivat vuosisatojen ajan viljelleet. Maksutonta koulutusta alettiin järjestää kaikille.¹⁵¹

Kuvaus keskittyy ainoastaan myönteisiin asioihin ja jättää muista uusista oppikirjoista poiketen kokonaan huomiotta uudistusten kielteiset piirteet, kuten kuolonuhrit ja

¹⁴⁸ Lappalainen et al. 1998, 337.

¹⁴⁹ Paltemaa & Vuori 2017, 54.

¹⁵⁰ Anteroine et al. 1998, 378.

¹⁵¹ Anteroine et al. 1998, 378.

pakkokollektivisoinnit. Toisaalta kuvaus on lyhyt, eikä ota tarkemmin kantaa siihen, paraniko talonpoikien asema todellisuudessa, mutta jättää silti vaikutelman myönteisestä kehityksestä.

Kronikka 8 erottui muista oppikirjoista siinä mielessä, että se ei kansantasavallan alkuvaiheiden yhteydessä maininnut lainkaan maaudistuksia, vaan nosti erilaisen esimerkin uudistuksista:

Mao pyrki uudistamaan maataan 1950-luvulla erilaisin kampanjoin. Niiden lopputulos ei kuitenkaan aina ollut Maon odotusten mukainen. Vuonna 1956 toimeenpantua avoimuutta korostanutta satojen kukkien kampanjaa seurasi arvosteluryöppy Maa ja kommunistien hallintoa vastaan. Mao pidätytti äänekkäimmät arvostelijat, ja heidät tuomittiin vuosiksi työleireille.¹⁵²

Kuvauksesta puuttuu kokonaan myönteiset asiat; siinä nostetaan ainoaksi esimerkiksi kampanja, joka epäonnistui ja kääntyi tavoitettaan vastaan. Kampanjasta seurannut ”arvosteluryöppy” implikoi, että Mao ja kommunistinen hallinto eivät todellisuudessa olisi olleetkaan suosittuja, ja työleirituomioiden mainitseminen kuvastaa kommunistisen puolueen pakkovaltaa ja sananvapauden riistämistä.

Kaikille 1990-luvun uusille kirjasarjoille yhteistä oli se, että niissä ei enää vanhemmista kirjoista poiketen annettu ymmärtää, että Kiinan kansalla olisi kansantasavallassa päätöksentekovaltaa. Päinvastoin korostettiin, että päätökset tekivät Mao ja kommunistinen puolue. Tämä kuvastaa sitä, että jo 1980-luvulla alkanut poliittinen kehitys ja sosialismin viehätysvoiman heikkeneminen jatkui 1990-luvulla – epäilemättä Neuvostoliiton romahduksen vauhdittamana – eikä oppikirjoissa tarvinnut enää esittää sosialistista järjestelmää puolustelevia todellisuudesta irrallaan olevia väitteitä.

¹⁵² Lähteenmäki & Troberg 1999, 168.

3. Suuri harppaus mullistaa Kiinaa

Suuri harppaus oli Kiinan kommunistisen puolueen talouspoliittinen suunnitelma, jonka tavoitteena oli ohittaa Iso-Britannia teräksen ja muiden tärkeiden teollisuustuotteiden tuotannossa viiden vuoden sisällä. Lisäksi pyrkimyksenä oli kehittää Kiina myös maataloudessa, tieteessä ja teknologiassa yhdeksi maailman edistyneimmistä maista.¹⁵³ Tavoitteen uskottiin olevan saavutettavissa hyödyntämällä Kiinan satojen miljoonien ihmisten työvoimaa, joka mobilisoitiin uudistamaan yhtä aikaa sekä maatalous että teollisuus. Kaikki – niin viljelysmaa kuin teollisuuslaitoksetkin – kollektivisoitiin ja kyläläiset koottiin suuriin kansankommuuneihin, joissa kommunismin oli määrä toteutua.¹⁵⁴

Kommuunien perustamisen jälkeen kaikki kotitalouksien omaisuus jopa keittiövälineitä myöten siirtyi kommuunien omistukseen. Käytännössä kansankommuunien perustamisen myötä toteutettiin laajamittainen omaisuuden takavarikointi, ja yli 500 miljoonaa viljelijää menetti omaisuutensa lisäksi myös sanavallan omaan elämäänsä lähes täysin. Jopa yksityiskeittiöt kiellettiin ja perustettiin yhteisiä ruokaloita; niiden avulla voitiin valvoa ruuan kulutusta ja rankaista niitä, jotka syystä tai toisesta eivät miellyttäneet kommunistisen puolueen paikalliskaadereita.¹⁵⁵ Suuren harppauksen aikana yhteensä 650 miljoonaa kiinalaista mobilisoitiin ympärivuorokautiseen vuorotyöhön tuotannon maksimoimiseksi. Työtahti oli järjetön; teollisuudessa normina oli kuusi tuntia unta kahta työpäivää kohti. Todellisuudessa työläiset saattoivat kuitenkin esimerkiksi nukkua koneittensa ääressä toisten vartioidessa. Pelloilla oli määrä työskennellä vähintään 12 tuntia päivässä ja seitsemän päivää viikossa. Myös esimerkiksi vammaisilta ja raskaana olevilta naisilta saatettiin vaatia pitkiä työtunteja, sillä kaikkien oli osallistuttava sosialismin rakentamiseen.¹⁵⁶

Suuruudenhulluilla tavoitteilla oli katastrofaaliset seuraukset. Maanviljelyn tuotantolukuja paisuteltiin rajusti, ja niiden perusteella toteutetut valtion

¹⁵³ Paltemaa & Vuori 2012, 98.

¹⁵⁴ Dikötter 2011, 9.

¹⁵⁵ Paltemaa & Vuori 2012, 103-104.

¹⁵⁶ Paltemaa & Vuori 2012, 118.

pakkolunastukset jättivät maaseudun väestölle aivan liian vähän viljaa. Viljan lisäksi maaseudulta riistettiin säälimättä myös vaatteisiin tarvittava puuvilla; kaupunkien tarpeet, ulkomaankauppa ja erityisesti valtion etu asetettiin maaseudun väestön tarpeiden edelle. Seurauksena oli raju nälänhätä ja pula vaatteista. Täysin alastomia ihmisiä kuoli nälkään kautta maan.¹⁵⁷ Myöskään työläisten ja teollisuuden tilanne ei kehittynyt myönteiseen suuntaan. Tuotantolukujen tavoittelu jätti huomiotta tuotannon laadun ja materiaalinkäytön tehokkuuden. Tuotantoon tarvittavia materiaaleja tuhlatiin, ja lopputuotteet olivat heikkolaatuisia ja usein jopa täysin käyttökelvottomia. Työläisten elinolosuhteet olivat hirvittävät; he asuivat ja työskentelivät saastaisissa ja äärimmäisen ahtaissa olosuhteissa, ja työturvallisuutta laiminlyötiin räikeästi, eivätkä hekään välttyneet nälältä, vaikka pahiten nälänhätä kurittikin maaseutua.¹⁵⁸

Suurella harppauksella oli järkyttävät lopputulokset. Dikötter osoittaa yli tuhanteen arkistolähteeseen perustuvassa kirjassaan, että vähintään 45 miljoonaa kiinalaista kuoli nälän ja väkivallan seurauksena tarpeettomasti suuren harppauksen aikana. Myös muunlaisia arvioita on esitetty, mutta joka tapauksessa suuruusluokka on kymmenissä miljoonissa. Tämän lisäksi teollisuustuotanto – jonka kasvattaminen oli ollut suuren harppauksen keskeinen tehtävä – romahti dramaattisesti, ja talous vajosi syvään lamaan.¹⁵⁹ On lisäksi syytä tarkentaa, että suuren harppauksen yhteydessä termi ”nälänhätä” ei kuvaa läheskään täydellisesti asioiden todellista luonnetta, sillä se jättää herkästi ymmärryksen, että nälkäkuolemat olivat huonojen poliittisten ratkaisujen tahaton seuraus. Suuri harppaus perustui pakkovaltaan, terroriin ja systemaattiseen väkivaltaan, ja ihmiset kuolivat nälkään, koska heiltä riistettiin ravinto tieteen tahtoen; kommunistinen puolue päätti, että maaseudun väestön selviämistä tärkeämpää oli myydä viljaa ulkomaille ja huolehtia raskaan teollisuuden keskuksista sekä kaupungeista. Kyseessä oli siis näännyttämällä toteutettu massiivinen joukkomurha, eikä holtittoman politiikan ikävä seuraus.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Dikötter 2011, 162-177.

¹⁵⁸ Dikötter 2011, 183-189.

¹⁵⁹ Dikötter 2011, 10; 191-192.

¹⁶⁰ Dikötter 2011, 10-11; 168-170.

3.1. Vaikeuksien kautta voittoon

Keskikoulun oppikirjoissa suurta harppausta ei erikseen mainittu, mutta *Keskikoulun historian oppikirja 3*:ssa kerrottiin kansankommuunien perustamisesta lyhyesti. Saatesanoiksi todettiin, että talouselämää sosialisoidessaan kiinalaiset menivät neuvostoliittolaisiakin pitemmälle. Kansankommuunien kerrottiin olevan suuria taloudellisia kokonaisuuksia, joiden maatalouden, teollisuuden sekä siviili- ja sotilashallinnon johto on samoissa käsissä. Tarkoituksiksi kerrottiin koko väestön mobilisoiminen työhön ja sotilaspalvelukseen.¹⁶¹ Kuvaus on sävyltään neutraali eikä sisällä implikaatioita kansankommuunien menestyksekkyydestä, hyvyydestä tai tarkoituksenmukaisuudesta. Sillä, että kiinalaisten kuvataan menneen ”neuvostoliittolaisiakin pidemmälle”, annetaan kuitenkin ymmärtää, että kansankommuunien perustaminen oli radikaali toimenpide; olihan Neuvostoliitto reaaliosialistinen valtio ja sosialistisen blokin johtomaa. Kuvauksen neutraalius sopii hyvin keskikoulun kirjojen laatimisen ajan ilmapiiriin; Suomella oli hyvät välit Kiinaan, mutta toisaalta poliittinen kontrolli ei vielä voimakkaasti vaikuttanut kirjojen laatimiseen, eikä sosialismia siten tarvinnut kuvata erityisen ylistävään sävyyn.

Kansantasavallan ensimmäisten vuosien uudistuksia ylistänyt *Peruskoulun historia 4* muutti tekstinsä sävyä kriittisemmäksi siirtyessään suuren harppauksen käsittelyyn:

*Kouristuksitta ja vaikeuksitta ei kuitenkaan selviydytty. Vaikeuksia alkoi erityisesti kasata vuosi 1958, jolloin Kiinan oli määrä tehdä ”pitkä harppaus eteenpäin”. Tarkoituksena oli suuresti jouduttaa kehitystä, ottaa ”ratkaiseva askel kommunismiin johtavalla tiellä”.*¹⁶²

Kontrasti on varsin jyrkkä; kuten luvussa 2.1 todettiin, suurta harppausta edeltävien uudistusten kuvailussa ei kehuja säästely, ja kaikki kielteiset asiat jätettiin mainitsematta. Sen sijaan suuren harppauksen aloittamisen kerrottiin aiheuttaneen vaikeuksien suoranaisten kasautumisen. Kirjassa kansankommuunit kuvattiin suuriksi tuotantoyksiköiksi, joissa harjoitettiin maatalouden lisäksi myös pienteollisuutta sekä

¹⁶¹ Kiuasmaa & Perälä 1967, 165.

¹⁶² Lehtonen 1974, 76.

alettiin pyrkiä tavaran tasajakoon ja rahan poistamiseen.¹⁶³ Kommuunien kokeilun menestyksekkyyttä kuvattiin seuraavasti:

Kansankommuunien tuloksista ei ole muodostettavissa selkeitä ja yksiselitteistä kuvaa. Kiinassa on sanottu, että kommuunit olivat tärkeä sekä aatteellinen että käytännön tason kokeilu, joskaan ei täydellinen menestys. Lännessä ja Neuvostoliitossa kansankommuunit on luonnehdittu raskaaksi takaiskuksi, joka laaja-alaisesti jarrutti taloudellista kehitystä ja toi matkassaan vain vaikeuksia.¹⁶⁴

Kiinnostavaa kuvauksessa on se, että siinä Neuvostoliitto ja länsimaat ovat yhtä mieltä siitä, että suuren harppauksen keskiössä olleet kansankommuunit olivat katastrofi. Kylmän sodan pääosapuolten yksimielisyyden ilmi tuominen antaa sen vaikutelman, että Kiinan oma näkemys asiasta on vain puolustelemaa katastrofin vähättelyä ja selittelyä. Kirjassa myös kutsutaan suuren harppauksen tavoitteita suoraan epärealistisiksi, muista 1970-luvun kirjasarjoista poiketen:

Joka tapauksessa kansankommuunien edellyttämää kehityssuuntaa on tarkistettu ja epärealistisista tavoitteista luovuttu.¹⁶⁵

Tekstissä pyritään kuitenkin myös pehmentämään suuren harppauksen kritisointia mainitsemalla, että tuloksista ei ole muodostettavissa selkeitä ja yksiselitteistä kuvaa, sekä hiukan harhaanjohtavasti¹⁶⁶ korostamalla kuivuuden maataloudelle aiheuttamia vaikeuksia, joiden kerrotaan aiheuttaneen suoranaisen kadon.¹⁶⁷ On kiinnostava havainto, että tiukan poliittisen kontrollin ja yleisen sensuurin aikaanakin kommunistisen Kiinan toimia pystyttiin kritisoimaan. Tässä tapauksessa kritiikin hyväksyttävyyttä kouluhallituksen silmissä tuskin ainakaan haittasi se, että kritiikki esitettiin osittain Neuvostoliiton suulla. Suuri harppaus oletettavasti tarjosi mahdollisuuden tarkastukset

¹⁶³ Lehtonen 1974, 76-77.

¹⁶⁴ Lehtonen 1974, 77.

¹⁶⁵ Lehtonen 1974, 77.

¹⁶⁶ On arvioitu, että noin kaksi kolmasosaa ruuan vähenemisestä selittyi suuren harppauksen politiikkalinjauksilla, ja vain kymmenesosa sääolosuhteilla. Paltemaa & Vuori 2012, 135.

¹⁶⁷ Lehtonen 1974, 77.

läpäisevään kritiikkiin juuri siitä syystä, että Neuvostoliitto oli selvästi ilmaissut suhtautuvansa siihen kielteisesti.¹⁶⁸

Otavan *Historian maailma 8* kuvasi suurta harppausta selvästi myönteisemmin kuin *Peruskoulun historia 4*:

*Tämän ”suuren harppauksen” tarkoituksena oli nostaa Kiinan tuotanto länsimaiden tuotannon tasolle. [--] Miljoonat ihmiset rakensivat tehtaita, patoja, sairaaloita, kouluja, lastentarhoja, kanavia, teitä ja uusia kaivoksia. Katovuodet koettelivat kuitenkin Kiinaa eikä tuotanto noussut suunnitelmien mukaisesti. ”Suuri harppaus” ei onnistunut täysin.*¹⁶⁹

Kunnianhimoisten tavoitteiden lausumisen jälkeinen miljoonien ihmisten ahertamisen kuvaaminen antaa käsityksen, että kommunistit todella onnistuivat mobilisoimaan kansan näiden tavoitteiden saavuttamiseksi, ja ilman katovuosia suuri harppaus olisi onnistunut. Katovuodet mainitaan ainoana syynä sille, että täydellistä menestystä ei saavutettu, ja ”ei onnistunut täysin” viittaa siihen, että osittain kuitenkin onnistuttiin. Kun puhutaan operaatiosta, jonka tarkoituksena oli nostaa köyhän kehitysmaan tuotanto lyhyessä ajassa länsimaiden tasolle ja jopa niistä ohi¹⁷⁰, ja jonka lopputuloksena oli maailmanhistorian suurin nälänhätä¹⁷¹, on ilmaisu ”ei onnistunut täysin” lievästi sanottuna ongelmia ja kielteisiä seurauksia vähättelevä. Tässä kohtaan on syytä mainita, että kirjan julkaisuaikaan nälänhätä tai ainakaan sen todelliset mittasuhteet ja vakavuus eivät ole ilmeisesti olleet vielä laajasti tiedossa.¹⁷² kuitenkin jo 1960- ja 1970-lukujen länsimaisessa tutkimuskirjallisuudessa Kiinan virallisten kertomusten luotettavuutta pidettiin erittäin kyseenalaisena ja tuotiin ilmi, että suuri harppaus epäonnistui,

¹⁶⁸ Paltemaa & Vuori 2012, 128.

¹⁶⁹ Ahonen et al. 1976, 135, 137.

¹⁷⁰ Vuonna 1958 Kiinan kommunistien puoluejohto päätti, että Kiinan piti ohittaa Iso-Britannia teräksen tuotannossa viiden vuoden sisällä, ja vuodelle 1970 hahmoteltu terästuotannon tavoite oli suurempi kuin koko maailman tuotanto vuonna 1958. Paltemaa & Vuori 2012, 98-99.

¹⁷¹ Suuren harppauksen aiheuttamaan nälänhätään kuoli eri arvioiden mukaan 15-60 miljoonaa ihmistä, ja siten jopa pienin arvio tekee siitä maailmanhistorian pahimman nälkäkatastrofin. Paltemaa & Vuori 2012, 136.

¹⁷² Dikötter 2011, 9.

oletettavasti suurelta osin poliittisten linjausten vuoksi, ja Kiina joutui ostamaan runsaasti viljaa ulkomailta.¹⁷³

Kun syy suuren harppauksen osittaisesta epäonnistumisesta on vieritetty katovuosien niskaan, mainitaan myös vastarintaa esiintyneen:

*Osa kansasta vastusti uudistuksia. Niiden läpiviemiseksi tehtiin suuria puhdistuksia, joiden uhreiksi joutui satojatuhansia ihmisiä.*¹⁷⁴

Vastustus mainitaan kuitenkin katovuosien ja niistä seuranneen osittaisen epäonnistumisen jälkeen. Tällä tavoin annetaan ymmärtää, että vastustus oli seurausta katovuosien aiheuttamasta vaikeuksista, eikä suinkaan osittaisen epäonnistumisen syy. Satojentuhansien uhrien mainitseminen osoittaa, että kirjassa ei pyritty kuitenkaan täysin kiistämään suuren harppauksen kielteisiä piirteitä ja seurakusaa, joskin ilmaisutapa implikoi puhdistusten olleen tarpeellisia uudistusten aikaansaamiseksi. Tarpeellisuuteen viittaa myös puhdistusta ja uhreja käsitelleen virkkeen jälkeinen lause:

*Kiinassa alkoi kuitenkin teollinen nousu. Maatalouden tuotantokin parani. Tällä hetkellä Kiinan vanha vitsaus – nälkä – on tuntematon käsite. Suuria uudistuksia tapahtui terveydenhoidon ja kouluopetuksen saralla.*¹⁷⁵

Kirjassa siis annetaan ymmärtää, että vaikka suuri harppaus ei onnistunut täysin ja uudistusten läpiviemiseksi jouduttiin tekemään suuria puhdistuksia, olivat sen saavutukset kuitenkin huomattavasti suuremmat kuin haittapuolet. Merkille pantavaa on, että kirjassa ei varsinaisesti suoraan väitetä, että myönteiset kehitykset olisivat suoraan seurausta suuresta harppauksesta, vaan nimenomaisesti *annetaan ymmärtää*. Tämä kuvastaa sitä, että vaikka Kiinan sosialistista järjestelmää ja uudistuksia haluttiin kuvata myönteisesti, suoranaista valehtelua pyrittiin kuitenkin välttämään.

Historia ja me 8 esitti teksteissään suuren harppauksen yhteistoiminnallisuutta korostavana kampanjana:

¹⁷³ Ks. McAleavy 1967, 349; Eberhard 1977, 347.

¹⁷⁴ Ahonen et al. 1976, 137.

¹⁷⁵ Ahonen et al. 1976, 137.

Koko Kiinan maaseutu organisoitiin uudelleen kansankommuuneiksi. [--] Kansankommuuneissa työt järjestetään yhteisesti sovitun suunnitelman mukaan. Sadonkorjuun ja istutusten aikana lähes kaikki työskentelevät pelloilla. Muulloin istutetaan puita, rakennetaan kaivoja ja kastelukanavia, teitä ja siltoja. Kommuuneissa on suuria yhteiskeittiöitä, lastentarhoja, sairaanhoitoasemia ja kouluja.¹⁷⁶

Maininta töiden järjestämisestä ”yhteisesti sovitun suunnitelman mukaan” antaa virheellisesti¹⁷⁷ käsityksen, että kommuunit olisivat toimineet demokraattisesti, tai että kansalla olisi vähintäänkin ollut merkittävää päätäntävaltaa töiden järjestämisessä. Väitetyin kansanvaltaisuuden sekä yhteistyön ja yhteisten hyvinvointipalvelujen kuvaamisella kirja pyrkii luomaan kansankommuuneista sosialismin ihanteen mukaisen kuvan, jossa kansa työskentelee yhdessä yhteisen hyvän eteen. Tämän narratiivin tarkoituksena on osoittaa, että Kiinan kommunistien tarkoitukset olivat hyvät. Ylinen-Luopan mukaan tuon ajan oppikirjoissa myös Neuvostoliiton kuvauksen yhteydessä esiintyi vastaavaa yhteistoiminnallisuutta korostanutta retoriikkaa YYA-hengen mukaisesti¹⁷⁸, joten sosialististen suurvaltojen kuvas on ollut saman tyylistä myös tältä osin.

Vaikka nälänhätää ja laajoja levottomuuksia ei tässäkään kirjassa mainita, kuvataan suuren harppauksen ja kansankommuunien tuloksia kriittiseen sävyyn:

Kommuunit epäonnistuivat joissakin suhteissa pahoin. Esimerkiksi yritys erottaa perheenjäsenet viikon ajaksi toisistaan ei saanut naisten hyväksymistä. Myös rautasulatot epäonnistuivat. Rauta, jota ne tuottivat, oli heikkolaatuista.¹⁷⁹

Kirjassa jätettiin siis kertomatta suuren harppauksen pahimmat seuraukset [oletettavasti tietoa niistä ei juuri ollut saatavillakaan], mutta haluttiin silti korostaa, että kyseessä ei ollut onnistunut ja menestyksenkäs operaatio. Kielteisten seurausten

¹⁷⁶ Castrén & Riikonen 1977, 88.

¹⁷⁷ Todellisuudessa kommunistisen puolueen paikalliskaaderit päättivät mitä kenenkin piti tehdä ja kuinka arvokas mikäkin työ oli. Maanviljelijöillä ei ollut valtaa omiin työaikatauluihinsa. Dikötter 2011, 162.

¹⁷⁸ Ylinen-Luopa 2015, 96.

¹⁷⁹ Castrén & Riikonen 1977, 89.

silottelematon kuvaaminen olisi antanut kommunismista hyvin kielteisen kuvan, eikä kritiikkiä haluttu tai voitu viedä niin pitkälle. Muiden 1970-luvun kirjojen tapaan myös *Historia ja me 8* mainitsi katovuodet yhtenä syynä suuren harppauksen epäonnistumiselle¹⁸⁰, mutta ei kuitenkaan nimennyt sitä *Historian maailma 8*:n tavoin merkittävimmäksi syyksi.

Kritiikin perään kirjassa kuitenkin esitetään, miten kansankommuunit muuttivat Kiinan maaseudun elintapoja parempaan ja yhteistyötä korostavampaan suuntaan:

On opittu työskentelemään yhdessä yhteisesti hyväksytyjen tavoitteiden mukaan. Kommuunien ja tuotantoprikaatien jäsenet valitsevat omat johtohenkilönsä, jotka elävät samanlaista elämää kuin hekin. Heitä voidaan vapaasti arvostella ja vaihtaa.¹⁸¹

Kirjan mukaan suuri harppaus onnistui siinä, että ihmiset saatiin työskentelemään yhteisen hyvän eteen ja luokkaerot poistuivat; eliväthän johtajatkin väitetyesti samanlaista elämää muiden kommuunien jäsenten kanssa. Tällä tavoin kirjassa annetaan ymmärtää, että kommunismiin siirtyminen itsessään oli hyvä asia; Kiinan tavoitteet olivat vain olleet liian radikaaleja ja uudistuksia oli toteutettu liiallisella kiireellä, mikä oli johtanut epäonnistumisiin joissakin asioissa. Tätä tulkintaa tukee myös kirjan näkemys suuren harppauksen jälkivaikutuksista:

Suuren harppauksen sijasta on asetettu maltillisempia tavoitteita. Työ on tuottanut tulosta. Kiina on onnistunut poistamaan nälän, turvaamaan vanhusten ja naisten aseman, järjestämään koulutuksen ja terveydenhoidon koko väestölleen. Ne ovat suuria saavutuksia kehitysmaalta [--].¹⁸²

Näin *Historia ja me 8* käänsi lopulta suuren harppauksenkin epäonnistumisistaan huolimatta positiiviseksi operaatioksi. Kaikissa 1970-luvun kirjoissa päänarratiivi oli sama: sosialismiin siirtyminen oli positiivinen asia, mutta virheitä ja epäonnistumisia saattoi tapahtua myös sosialistisissa valtioissa, joskin *Historian maailma 8* ei

¹⁸⁰ Castrén & Riikonen 1977, 89.

¹⁸¹ Castrén & Riikonen 1977, 89.

¹⁸² Castrén & Riikonen 1977, 89.

epäonnistumisista juuri maininnut. Kirjoissa oli kuitenkin myös huomattavia eroja. *Peruskoulun historia 4* ei kääntänyt suurta harppausta ja sen seurauksia kahden muun kirjan tavoin positiiviseksi, mutta ylisti sekin kuitenkin suurta harppausta edeltäneessä tekstipätkässä sosialismiin siirtymistä, kuten luvussa 2.1 nähtiin. Historian maailma 8 puolestaan näki kaiken sosialismiin liittyvän, myös suuren harppauksen, lähes yksinomaan positiivisessa valossa. *Historia ja me 8* asettui kuvailussaan näiden kirjojen väliin; tekstit sisälsivät kritiikkiäkin, mutta loppujen lopuksi kaikki sosialistiset uudistukset olivat vaikutuksiltaan positiivisia.

Voidaan todeta, että vaikka aikakaudella oppikirjoihin kohdistettiin huomattavaa valvontaa ja poliittisesti epäkorrektin tekstin kirjoittamisesta saattoi seurata kutsu opetushallituksen puhutteluun¹⁸³, oli kuitenkin oppikirjojen tekijöillä mahdollista vaikuttaa kirjojen sisältöön, mikä tarkoittaa sitä, että suoraa ulkopuolelta tullutta sanelua kirjojen sisällöstä ei tapahtunut.

3.2. Epäonnistumisia ja nälänhätää

WSOY:n Vuosisadat vaihtuvat 8 kuvasi suuren harppauksen tavoitteita seuraavasti:

*Tarkoituksena oli siirtyä oikopäätä kommunismiin. Perustettiin 10000-70000 ihmisen yhteisöjä, kansankommuuneja, joissa yhdistettiin maanviljely ja pienteollisuus. [...] Maon oppien mukaan tasa-arvoisuutta oli toteutettava yhdessä eläen. Perhe-elämän tilalle tuli yhteisasuminen.*¹⁸⁴

Kuvauksessa käytetty ilmaisu ”oikopäätä” antaa suuresta harppauksesta hiukan hätäisen kuvan. Lisäksi on huomionarvoista, että kuvauksessa yhteisasumisen kerrotaan syrjäyttäneen perhe-elämän. Tämä on tulkittavissa kritiikiksi kansankommuuneja kohtaan, sillä lienee selvää, että perhe on useimmille ihmisille tärkeä osa elämää. Kuvauksessa ei myöskään sanota, että suuren harppauksen tavoitteena olisi tuotannon kasvattaminen tai hyvinvoinnin lisääminen; ainoaksi tavoitteeksi kerrotaan pikainen

¹⁸³ Oppikirjailija Sirkka Ahonen on haastattelun yhteydessä kertonut, että eräs maantiedon kirjojen tekijä oli kutsuttu paikalle opetushallitukseen, kun hän oli kirjoittanut, että Neuvostoliiton maataloudella menee vähän huonosti. Ylinen-Luopa 2015, 19.

¹⁸⁴ Kinnunen et al. 1985, 177.

kommunismiin siirtyminen. Kirja pyrkii näillä sanamuodoilla välttämään kuvaamasta suurta harppausta jalojen tavoitteiden ohjaamana ja yhteiseen hyvään pyrkivänä operaationa.

Suurta harppausta kuvataan tuloksiltaan yksiselitteisen epäonnistuneeksi kampanjaksi:

*”Suuri harppaus” ei onnistunut. Tulvat ja kuivuus toivat nälänhädän, eikä maanviljelijöiden tekninen taito riittänyt tehtaiden pyörittämiseen. Ihmiset kyllästyivät tekemään kaikkia toimiaan yhdessä.*¹⁸⁵

Kirjan mukaan suuri harppaus epäonnistui kaikin puolin, joskin nälänhätä laitetaan tulvan ja kuivuuden piikkiin, vaikka niiden merkitys oli todellisuudessa vähäinen. 1970-luvun kirjoista ja osin myös muista 1980-luvun uusista kirjoista poiketen kirjassa ei väitetä, että suuri harppaus olisi edesauttanut yhteistyöhön perustuvien työskentelytapojen yleistymistä ja lisännyt yhteisen hyvän eteen ponnistelua. Saman kirjan 1990-luvun uudistetuissa painoksissa kuvaus säilyi muuten samana, mutta viimeiseksi lauseeksi lisättiin ”seurauksena oli sekasorto ja nälänhätä”¹⁸⁶ suuren harppauksen katastrofaalisuutta korostamaan. *Vuosisadat vaihtuvat 8:n* ensimmäinen painos oli ainut ennen 1990-lukua julkaistu kirja, jossa mainitaan suuren harppauksen aiheuttama nälänhätä. Kirjan kuvausten tarkoituksena on ollut välttää silottelevaa kuvausta Kiinan kommunismiin siirtymisestä.

Muutos edeltävän vuosikymmenien kirjoihin verrattuna johtuneet tässäkin tapauksessa pitkälti ulkoisista tekijöistä, kuten luvussa 1.2 mainitusta suomettuneisuuden hiipumisesta, oppikirjatarkastajien vaihtumisesta ja poliittisen ilmapiirin muutoksesta. Nämä seikat antoivat oppikirjojen laatijoille ja kustantajille huomattavasti aiempaa vapaammat kädet sisällön suhteen.

Vapaammat kädet eivät kuitenkaan automaattisesti tarkoittaneet kriittisempää kuvausta. Weilin+Göösin *Historia ja me 8:n* vuonna 1985 korvannut *Historia ja me: koululaisen maailmanhistoria 8* kuvasi suurta harppausta lähes täsmälleen samalla tavalla kuin vanha kirjasarja, joskin hiukan lyhyemmin. Kommuunien johdon valintaa

¹⁸⁵ Kinnunen et al. 1985, 177.

¹⁸⁶ Kinnunen et al. 1991, 189.

kuvattiin demokraattiseksi, ja Väite, jonka mukaan kansankommuunit opettivat kiinalaiset työskentelemään yhteisten tavoitteiden eteen, säilyi myös uudistettuun kirjasarjaan.¹⁸⁷ Epäonnistumisista mainitaan vain, että kommuunit eivät ”onnistuneet odotusten mukaisesti”, ja että osittain tuotantotavoitteita ei saavutettu katovuosien takia. Tavoitteiden maltillistamisen jälkeistä kehitystä ylistetään samalla tavalla kuin vanhassa kirjasarjassa.¹⁸⁸ Kirjan myönteinen suhtautuminen Kiinaan on sikäli ymmärrettävää, että Suomessa Kiina-suhteita pidettiin kirjan saapumisen aikoihin tärkeinä.¹⁸⁹ Kirjassa on haluttu kuvata Kiinan kansantasavaltaa poliittisesti korrektisti ja Suomen ulkopoliitiikan mukaisesti, vaikka tämä ei olisi ollutkaan enää välttämätöntä poliittisen kontrollin höllentymisen jälkeen.

Myös Otavan kustantamat 1980-luvun uudet kirjasarjat noudattelivat samantapaista poliittisesti korrektia ja Suomen ulkopoliitikkaa myötäilevää linjaa. *Historian tiet 8* kuvasi suurta harppausta huomattavan lyhyesti, ainoastaan muutamilla riveillä, eikä suurta harppausta itsessään edes mainittu; kerrottiin vain kansankommuunien perustamisesta. Kommuunien tarkoituksiksi nimettiin maatalouden lisäksi myös teollisuuden rakentaminen. Kommuuneja kuvattiin itsehallinnollisiksi kokonaisuuksiksi, jotka suunnittelivat itse työnsä ja joissa oli omat tehtaat, koulut ja sairaalat.¹⁹⁰ Tämä kuvaus on vähintäänkin silotteleva, sillä todellisuudessa kommuuneissa puolueiden valtaa käyttivät kommunistisen puolueen kaaderit, eikä muilla ollut juuri minkäänlaista valtaa.¹⁹¹

Kommuunien menestyksekkyyttä kuvattiin ainoastaan yhdellä lauseella:

*Kaikkia tavoitteita ei saavutettu, mutta tärkein onnistui: Kukaan ei enää kuollut nälkään Kiinassa.*¹⁹²

Kontrasti vuotta aiemmin julkaistuun WSOY:n kirjaan on räikeä; *Vuosisadat vaihtuvat 8* mainitsi suuren harppauksen yhteydessä nälänhädän, vaikka nimesikin pääsyylliseksi kuivuuden ja katovuodet, kun taas *Historian tiet 8* sivuutti nälänhädän kokonaan, ja

¹⁸⁷ Castrén et al. 1985, 166-167.

¹⁸⁸ Castrén et al. 1985, 167.

¹⁸⁹ Arho Havrén 2009, 228.

¹⁹⁰ Ahonen et al. 1986, 239.

¹⁹¹ Dikötter 2011, 162.

¹⁹² Ahonen et al. 1986, 239.

väitti suuren harppauksen nimenomaan poistaneen nälän Kiinasta. Kirjan väite nälän poistamisesta näyttäytyy tutkimuskirjallisuuteen peilaten absurdina. *Historian tiet 8* pyrki lyhyellä ja vähintäänkin kaunistelevalle kuvaukselle välttelemään Kiinan kommunistisen yhteiskuntajärjestyksen kannalta kiusallisten seikkojen ilmituontia.

Niin ikään Otavan kustantama *Koulun historia 8* kuvasi suurta harppausta samaan tapaan, mutta hiukan pidemmin. Siinä kommuunien perusominaisuuksien lisäksi kuvailtiin myös kiinalaisten työteliäisyyttä:

*Miljoonien ihmisten uurastus alkoi. Miehet ja naiset muokkasivat peltoja, kaivoivat kasteluojia ja kanavia ja rakensivat tehtaita, teitä, kouluja ja sairaaloita. Kaikki tehtiin käsin, sillä koneita ei ollut.*¹⁹³

Kiinnostava koko tutkimukseni aineistoa koskeva havainto on, että siinä toistuvasti kuvattiin tähän tapaan kiinalaisten pyyteetöntä aherrusta ja uurastusta. Samankaltaisen havainnon on tehnyt myös Sanna Rantahäli tutkiessaan vuosina 1921-1972 painettujen maantiedon oppikirjojen Kiina-kuvaa; tutkimuksessa havaittiin, että oppikirjoissa kiinalaiset kuvattiin toistuvasti ahkeraksi ja vaatimattomaksi kansaksi¹⁹⁴. Tämä stereotypia näyttää päätyneen myös historian oppikirjojen sivuille. Uurastuksen kuvaamisen varsinaisena tarkoituksena oli myös implikoida Suuren harppauksen olleen tavoitteiltaan jalo ja kansan suosima operaatio, ja molemmat sukupuoli mainitaan erikseen sukupuolten välisen tasa-arvon korostamiseksi. Sitä kirjassa sen sijaan ei mainittu, että olivat tavoitteet mitkä hyvänsä, suuren harppauksen kollektivisoinnit heikensivät naisten asemaa entisestään.¹⁹⁵ Suuren harppauksen menestyksekkyyttä kuvattiin hiukan *Historian tiet 8*:aa kriittisemmin ja pitemmin, mutta silti verrattain suopeasti:

¹⁹³ Ahonen et al. 1987, 198.

¹⁹⁴ Rantahäli 2003, 75.

¹⁹⁵ Peltotöihin tottumattomien naisten oli lähdeittävä joka päivä torven soidessa työskentelemään pelloille. Naisille maksettiin vähemmän kuin miehille riippumatta siitä, kuinka kovasti he raatoivat. Valtio ei myöskään vähentänyt heidän työtaakkaansa kotona juuri lainkaan; naiset joutuivat suoriutumaan sekä kollektiivin töistä että kotitöistä. Maaseudun naisten ruumiillinen kunto ja sosiaalinen asema romahtivat. Kaiken lisäksi naiseen kohdistunut seksuaalinen väkivalta yleistyi räjähdysmäisesti; erityisesti valtaa pitäneet puoluekaaderit raiskasivat ja käyttivät naisia seksuaalisesti hyväkseen laajamittaisesti. Dikötter 2011, 303-308.

Mutta mahtavista ponnistuksista huolimatta suuri harppaus ei tuonut odotettua elintason nousua, vaikka poistikin nälän Kiinasta. Katovuodet iskivät välillä, eikä ammattitaito aina riittänyt perustetuissa tehtaissa ja konepajoissa.¹⁹⁶

Sanamuodot painottavat toista Otavan kirjaa enemmän epäonnistumisia ja tavoitteista jäämisiä, mutta sanoman ydin on silti sama: vaikka kaikessa ei onnistuttu, tärkein tavoite, eli nälän poistaminen saavutettiin. Tässä vaiheessa tieto nälänhädästä on jo ollut oppikirjailijoiden saatavilla, sillä aiemmin julkaistu *Vuosisadat vaihtuvat 8* oli jo maininnut asiasta.

Vuosikymmenen vaihtuminen ja uusi Otavan kirjasarja, vuonna 1995 julkaistu *Horisontti* ei muuttanut suuren harppauksen kuvausta kovinkaan perusteellisesti. Miljoonien ihmisten uurastusta kuvattiin entiseen tapaan, mutta uutena lisäyksenä korostettiin erikseen tasa-arvonäkökulmaa ja yhdenvertaisuutta:

Tasa-arvon mukaisesti työssä olivat niin naiset kuin miehetkin, jotka kaikki ahersivat työprikaateissa. Lapset olivat lastentarhoissa, ja perheet asuivat yhteisasunnoissa. Kaikki pukeutuivat samankaltaiseen, siniseen työunivormuun.¹⁹⁷

Tasa-arvoisuuden korostamisen tarkoituksena on tuoda esiin Kiinan sosialistisen järjestelmän myönteisiä puolia. Myönteisten asioiden korostaminen osuu yksiin Otavan aiemman linjan kanssa, ja kertoo sen, ettei kustantaja ole halunnut luopua Kiinan sosialismin suopeasta kuvaamisesta heti oppikirjatarkastusten loppumisen jälkeenkään. On tosin huomioitava, että kuten luvussa 2.2. todettiin, *Horisontti* kertoi vanhemmista Otavan kirjoista poiketen kollektivisoinnin perustuneen pakkoon. Vuoden 1998 painoksessa suurta harppausta kuvataan hiukan lyhyemmin, ja tasa-arvoa ei erikseen korosteta, mutta kerrotaan kuitenkin sekä miesten että naisten osallistuneen töihin.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ahonen et al. 1987, 198.

¹⁹⁷ Lappalainen et al. 1995, 355.

¹⁹⁸ Lappalainen et al. 1998, 337.

Merkille pantavaa *Horisontin* ensimmäisessä painoksessa on se, että siinä ei vieläkään suostuta mainitsemaan suuren harppauksen aiheuttamaa nälänhätää, vaan päinvastoin annettiin ymmärtää, että se tehosti aluksi viljantuotantoa:

Ponnistuksista ja uhrauksista huolimatta suuri harppaus ei nostanut elintasoa, vaikka lisäksi aluksi viljan määrää. Ammattitaito ei riittänyt tehtaissa ja sulatoissa tarpeeksi laadukkaaseen tuotantoon. Lisäksi tulvat ja katovuodet koettelivat maanviljelyä, niin että viljaa oli ostettava ulkomailta.¹⁹⁹

Kuvauksessa annetaan ymmärtää, että suuren harppauksen toimet aluksi nostivat viljan tuotantoa, ja katovuodet pilasivat maatalouden osalta lupaavan alun. Tämä on jälleen jyrkästi ristiriidassa tutkimuskirjallisuuden kanssa. Vuoden 1998 painoksessa kuvausta on muokattu siten, että siinä nälänhätä mainitaan, ja peräti annetaan ymmärtää sen olleen seurausta suuren harppauksen toimista.²⁰⁰ Näyttäisi olleen niin, että *Horisontti* pyrki aluksi säilyttämään ainakin osittain Kiinan sosialismille myötämielisen kuvauksen, mutta kuvausta päädyttiin muokkaamaan uudistettuun painokseen enemmän historian tutkimustietoa ja samalla myös uusia poliittisia realiteetteja vastaavaksi. Muutosta oletettavasti edesauttoi Suomen liittyminen Euroopan unioniin²⁰¹; Suomen ulkopoliittikan painopiste oli siirtynyt länteen.

WSOY:n vuonna 1998 julkaisema *Ihmisen aika: kaksi vuosisataa* kuvasi suurta harppausta lyhyesti ja ytimekkäästi. Tavoitteeksi nimetään länsimaiden saavuttaminen teollisuustuotannossa²⁰², ja tuloksia kuvataan suurempia selittelemättä:

Tämän, kuten useimpien muidenkin kampanjoiden tulokset jäivät laihoiksi. Takapihoilla valmistettu teräs osoittautui käyttökelvottomaksi. Maataloutta laiminlyötiin teollisuuden kustannuksella, ja seurauksena olivat nälkävuodet, jolloin ilmeisesti miljoonia kiinalaisia menehtyi.²⁰³

¹⁹⁹ Lappalainen et al. 1995, 355.

²⁰⁰ Lappalainen et al. 1998, 338.

²⁰¹ Suomessa alettiin jo 1990-luvun alussa siirtyä läntisen integraation kannalle, ja vuonna 1995 Suomi liittyi Euroopan unionin jäseneksi. Kallenautio 2005, 503-506; 528.

²⁰² Anteroinen et al. 1998, 379

²⁰³ Anteroinen et al. 1998, 379.

Kuvauksesta puuttuvat kokonaan Kiinan sosialismille myötämieliset tulkinnat, eikä siinä myöskään pyritä selittelemään epäonnistumista katovuosilla tai hakemaan tavoitteiden ja tulosten takaa myönteisiä seurauksia. Huomionarvoista on myös se, ettei *Ihmisen aika* kuvannut lainkaan *Horisontin* molempien painoksien tapaan Kiinan työläisten uurastusta ja rakennushankkeita, eikä tuonut ilmi tasa-arvonäkökulmaa. Näiden seikkojen avulla kirja vältti kuvaamasta suurta harppausta tavoitteiltaan jaloksi operaatioksi. Tarkoituksena oli myös välttää maalaamasta kommunistisen Kiinan kansasta kuvaa pyyteettömästi yhteisen hyvän eteen ahertavana yhtenäisenä joukkona. On tosin huomioitava sekin, että ilmaisu ”tulokset jäivät laihoiksi” oli kuitenkin suhteellisen lievä, ja kuvastaa sitä, ettei Kiinan toimia haluttu myöskään täysin tyrmätä. Nälänhädän laajuus ei oletettavasti ole vielä tuolloinkaan ollut täysin selvillä, joten ilmaisu ”oletettavasti miljoonia” lienee linjassa ajan yleisen käsityksen kanssa.

Voidaan todeta, että sivuuttamalla tasa-arvonäkökulman sekä työläisten aherruksen ja rakennushankkeiden kuvauksen, *Ihmisen aika* kuvasi suurta harppausta kriittisemmin kuin *Horisontin* painokset, vaikka *Horisontinkin* jälkimmäisessä painoksessa mainittiinkin suuren harppauksen johtaneen nälänhätään eikä suoraan enää korostettu sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Kaikkein kriittisimmästä kuvauksesta vastasi kuitenkin Editan *Kronikka 8*, jonka mukaan kampanjan tarkoituksena oli muuttaa Kiina uudenaikaiseksi suurvallaksi.²⁰⁴ Tavoitteen muotoileminen tällä tavoin hylkää narratiivin, jonka mukaan Kiina olisi työläisten asiaa ajava kehitysmaa, ja korvaa sen mielikuvalla nousevasta suurvallasta. Kirjan kuvaus suuren harppauksen toteuttamisesta ei myöskään sisällä vanhojen kirjasarjojen tarjoamaa romantiikkaa työläiskansan innostamisesta:

Jokaisen kylän ja teollisuuslaitoksen oli rakennettava oma sulattamo ja tuotettava tietty määrä rautaa vuodessa. Tuotantomäärät olivat valtavat, ja talonpojat joutuivat jättämään riisipeltonsa voidakseen hoitaa sulattoja. Kun rautamalmia ei ollut tarpeeksi, sulatettiin aurat, lyhtypylväät ja paistinpannutkin, jotta tuotantotavoitteet olisi saavutettu.²⁰⁵

²⁰⁴ Lähteenmäki & Troberg 1999, 168-169.

²⁰⁵ Lähteenmäki & Troberg 1999, 169.

Sanamuodot ”oli rakennettava” ja ”joutuivat jättämään” ilmaisevat, että kyseessä oli nimenomaan pakottaminen, eikä innostaminen, kuten monissa vanhemmissa oppikirjoissa oli ilmaistu. Tuotantomäärien kuvaaminen valtavaksi implikoi, että kiinalaiset joutuivat raatamaan ankarasti kommunistijohdon tavoitteiden täyttämiseksi. Valmiiden esineiden sulattaminen malmin puutteen takia antaa lisäksi suuresta harppauksesta järjenvastaisen kuvan. Kuvauksen tarkoituksena on osoittaa Kiinan johdon tavoitteet suuruudenhulluiksi, ja samalla korostaa, ettei kyse suinkaan ollut talonpoikais- ja työläisväestön etujen ajamisesta, vaan pakkovallan valjastamisesta suurvaltapyrkimyksiin.

Tuloksia kuvataan samalla koruttomuudella ja korostetaan, että nälänhätä oli suoraan seurausta suuren harppauksen toimista:

Maon kampanja epäonnistui. Talonpoikien alkeellisissa sulatoissa tuottama rauta oli huonolaatuista, ja kaikkien keskittyessä raudantuotantoon maassa puhkesi nälänhätä.²⁰⁶

Kronikka 8:n suhteellisen kriittinen kuvaus ja *Horisontin*, erityisesti ensimmäisen painoksen, huomattavan suojea kuvaus osoittavat hyvin, että 1990-luvulla oppikirjojen sisältöön ei juuri kohdistunut ulkoista painetta, vaan kustantajilla ja kirjailijoilla oli varsin vapaat kädet kirjojen laatimiseen. Kuvaukset olivat yllättävänkin erilaisia, ja toimivat esimerkkinä siitä, että oppikirjojen sisältöön on syytä suhtautua kriittisesti; samaa asiaa voidaan kuvata varsin erilaisilla tavoilla ilman, että kirjojen sisältöihin olisi suoraan puututtu ulkopuolelta käsin.

Kustantajien ja kirjailijoiden vaikutus kirjojen sisältöön

Koko tutkittavan ajanjakson ajan, aina 1960-luvulta 1990-luvun loppupuolelle saakka, uusia historian oppikirjasarjoja julkaisi kaksi kustantajaa: Otava ja WSOY. Otavan kustantamissa kirjoissa Kiinan sisällissotaa ja kommunistisen Kiinan alkuvaiheita kuvattiin pääsääntöisesti Kiinan kommunistien ja sosialistisen ideologian kannalta suojeammin kuin WSOY:n kirjoissa, joskin joissakin tapauksissa painotuserot olivat

²⁰⁶ Lähteenmäki & Troberg 1999, 169.

melko pieniä. Yksittäisen asian kuvaamisessa Otavan kirja saattoi jopa vastata kriittisemmästä kuvauksesta, kuten luvussa 2.2. nähtiin Kiinan maaudistusten kuvauksen tarkastelun yhteydessä. Kuitenkin kustantajien väliset erot olivat suurimmaksi osaksi selvästi havaittavissa olevia ja johdonmukaisia.

Weilin+Göösin kirjat asettuivat painotuksissaan useimmiten lähemmäs Otavaa, mutta koska se julkaisi ainoastaan kaksi samojen kirjoittajien kirjasarjaa, ei kyseisen kustantajan osalta voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä – varsinkin, kun toinen kirjasarja oli vain muokattu versio aiemmasta. Havainto, jonka mukaan Otavan kirjoissa kuvattiin Kiinan kommunisteja ja sosialismia kaikkein suosiollisimmin, on samansuuntainen Taru Ylinen-Luopan Neuvostoliiton kuvausta käsitelleen tutkimuksen kanssa. Kyseisen tutkimuksen mukaan Otavan kirjoissa kuvattiin Neuvostoliittoa myötäsukaisemmin kuin muissa oppikirjoissa. Hän nostaa yhdeksi esimerkiksi Tšekkoslovakian miehityksen, jonka käsittelyn aikalaikirjoista ainoastaan Otavan *Historian maailma 8* oli jättänyt kokonaan pois.²⁰⁷

Eri kustantajien kirjasarjojen välisten erojen havaitseminen herätti kysymyksen siitä, että johtuivatko erot ensisijaisesti kustantajista vai oppikirjailijoista. Otavan kustantaman 1970-luvun *Historian maailma 8* oppikirjan kirjoittanut Ahonen et al. ryhmä sisälsi yhden aktiivisen sosialidemokraatin ja WSOY:n *Peruskoulun historia 4:n* kirjoittanut ryhmä Lehtonen et al. yhden aktiivisen kokoomuslaisen, molempien ryhmien muiden jäsenten ollessa sitoutumattomia.²⁰⁸ *Peruskoulun historia 4* kuvasi Kiinan kommunisteja ja sosialismia vähemmän ylistävään sävyyn kuin *Historian maailma 8*. Lisäksi Lehtonen oli kirjoittanut myös WSOY:n *Vuosisadat vierivät 2:n*, jonka teksti oli – ennen kuin opetushallitus puuttui asiaan – Kiinan kansantasavaltaa kohtaan kriittisempää kuin Otavan *Peruskoulun historian oppikirja 3:n*, jonka kirjoittajien poliittiset sitoumukset eivät ole tiedossa. Tästä voisi päätellä, että WSOY:n kirjojen vähemmän sosialismia ylistävä sävy olisi oppikirjailijoista johtuvaa.

Kuitenkin WSOY:n kilpailijoihin verrattuna sosialismille vähemmän myötämielinen kuvaus säilyi myös Lehtosen jälkeen, vuoden 1985 kirjassa *Vuosisadat vaihtuvat 8*, jossa

²⁰⁷ Ylinen-Luopa 2015, 97.

²⁰⁸ Ahonen 2008, 258.

ensimmäistä kertaa mainittiin nälänhätä suuren harppauksen yhteydessä. Otavan kahdesta eri kirjoittajien kirjasarjasta molemmat kuvasivat WSOY:n kirjaan verraten Kiinaa sosialismin kannalta kokonaisuutena tarkastellen suopeammin myös 1980-luvun jälkipuoliskolla, vaikka joidenkin yksittäisten asioiden kuvaamisen kohdalla tämä ei pitänytkään paikkaansa. Tämä viittaa siihen, että sosialismin ja kommunistien myönteisempi kuvaus oli enemmän kustantajan kuin kirjojen kirjoittajien käsialaa. Myös 1990-luvun lopun kirjojen osalta oli havaittavissa samansuuntainen ero kustantajien välillä, vaikkakin viimeisten kirjojen osalta erot olivat pieniä.

Kustantajien välinen ero oli kaikkein selkeimmillään kuitenkin silloin, kun Kai R. Lehtonen kirjoitti WSOY:n kirjoja, ja toisaalta Ahonen et al. ryhmän kirjoittama *Historian maailma 8* kuvasi sosialismia ja Kiinan kommunisteja kaikkein suopeimmin, myös Weilin+Göösien kirjoihin verrattuna. Johtopäätökseni onkin, että kirjojen eroavuudet olivat enemmän kiinni kustantajista kuin kirjoittajista, mutta myös yksittäisillä kirjoittajilla näyttäisi olleen vaikutusta tekstien sävyyn. Tarkemman ja varmemman kokonaiskuvan muodostamiseksi tämän asian osalta tarvitaan kuitenkin lisää tutkimustyötä.

Yhteenveto kommunistisen Kiinan kuvauksesta oppikirjoissa

Aineistoon kuuluneissa keskikoulun oppikirjoissa Kiinan sisällissodan ja kansantasavallan historian käsittely jäi vielä sivurooliin; Kiina koskevaa tekstiä oli molemmissa kirjasarjoissa ainoastaan kahdella sivulla, eikä Kiinalle ollut omaa lukua, vaan käsittely tapahtui muiden Aasian tapahtumien yhteydessä. Peruskoulun ensimmäisissä oppikirjoissa Kiina sai kaikista suurimman roolin, joka kutistui taas 1980-luvun loppua kohden ja pysyi niukkana mutta merkityksellisenä tarkasteltavan ajanjakson loppuun asti. Kokonaisuutena tarkastellen Kiinan lähihistoriaa pidettiin keskikoulun kirjoja lukuun ottamatta tärkeänä osana historianopetusta.

Keskikoulun 1960-luvun oppikirjoissa Kiinan kommunisteja ja sosialismia ei vielä ylistetty kovin vuolaasti, ja kirjoista toisessa kansantasavallasta annettiin jopa uhkaavan sävyinen kuva. Vuosikymmenen loppua kohti kiihtynyt ja 1970-luvulla huippunsa saavuttanut suomettuminen ja poliittisen paineen ja kontrollin sekä poliittisen korrektiuden

vaatimusten kasvamisen seurauksena oppikirjoissa alettiin ylistää kommunisteja ja sosialismia voimakkaasti. 1980-Luvun uusissa kirjasarjoissa kuvauksen puolueellisuutta vähennettiin huomattavasti, säilyttäen kuitenkin jossain määrin myötäsukainen esitystapa. Neuvostoliiton hajoamisen ja Suomen länteen integroitumisen jälkeisissä 1990-luvun kirjoissa kansantasavaltaan ja sosialismiin suhtauduttiin kaikkein kriittisimmin.

Kirjasarjojen sisällä eri painosten välillä ei yleensä tapahtunut suuria muutoksia, vaan muutosten myötä julkaistiin kokonaan uusi kirjasarja. Kirjasarjojen uusimiset puolestaan ajoittuivat useimmiten erilaisiin poliittisiin käännekohtiin tai niiden jälkeiseen aikaan, kuten peruskoulun tuloon tai 1990-luvun sosialismin jälkeiseen aikaan. Vaikka poliittinen ilmapiiri olisikin muuttunut merkittävästi jonkun kirjasarjan aikana, ei saman sarjan uudistettuihin painoksiin välttämättä edellytetty perusteellista rakenteellista muutosta. Esimerkkinä tästä toimi *Vuosisadat vierivät 2*, jossa Kiinan käsittelyn pituus ja suurelta osin myös perusteksti säilyivät samana vuosien 1966 ja 1972 painoksissa, mutta jälkimmäiseen vain lisättiin kuvateksteihin kiihkomielisesti sosialismia ja Kiinan kommunisteja ylistävää tekstiä, ja kielteiseksi tulkittavissa olevat kuvaukset karsittiin pois.

Loppulause

Tutkittavan ajanjakson aikana oppikirjojen Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan alkuvaiheita koskevissa kuvauksissa tapahtui merkittäviä muutoksia. Nämä muutokset heijastelivat ajan poliittista ilmapiiriä, niin ulkopoliitiikan kuin sisäpoliittisten kehityskulkujenkin osalta. Oppikirjojen kirjoittajien oli taiteiltava julkisen keskustelun ja poliittisen ympäristön sekä kouluhallituksen tarkastusten asettamien vaatimusten keskellä ja erityisesti suomettumisen aikana noudatettava poliittista korrektiutta totuudenmukaisuuden kustannuksella. Käytännössä poliittisen korrektiuden noudattaminen tarkoitti Kiinan sosialismin ylistävää kuvaamista tai vähintäänkin silottelevaa kuvausta sekä ainoastaan myönteisiin seikkoihin ja tarkoitusperiin keskittymistä. Kirjailijat ja kustantajat eivät kuitenkaan olleet täysin tahdottomia vaatimusten toteuttajia, eivätkä myöskään joutuneet kirjoittamaan ja julkaisemaan suoraan ylhäältä käsin saneltua tekstiä; eri kirjasarjoissa esiintyi huomattavia eroavuuksia.

Kiinan sisällissotaa ja alkuvaiheita käsiteltiin kaikkein eniten juuri suomettumisen aikana. Myötämielisellä kuvauksella haluttiin luoda myönteistä käsitystä ennen kaikkea sosialismista, ja vasta toisarvoisesti Kiinasta; teksteistä välittyi viesti, että vaikka Kiinassa kaikkea ei aina tehty parhaalla mahdollisella tavalla ja vaikeuksilta ei vältytty, oli sosialismiin siirtyminen kuitenkin aina lopulta kansan parhaaksi. Myös ajankohta itsessään tukee tätä näkemystä: 1970-luvulla Suomen suhteet Kiinaan olivat passiivisessa tilassa, mutta silti juuri silloin Kiinaa ja sen siirtymistä sosialismiin käsiteltiin kaikkein eniten ja ylivoimaisesti myönteisimpään sävyyn. 1980-Luvun uusissa kirjasarjoissa suomettumisen hiipumisen ja yleismaailmallisen poliittisen kehityksen seurauksena Kiinan sisällissodan ja kansantasavallan alkuvaiheiden kuvausta supistettiin huomattavasti ja kuvauksen sävy muuttui aiempaa puolueettomammaksi. Suomen länteen integroitumisen ja sosialismin romahtamisen myötä 1990-luvun oppikirjoissa alettiin korostaa kansantasavallan pakkovallan piirteitä ja kuvata Kiinan sosialismia entistä kriittisemmin.

Tutkimuksen johtopäätös Kiinan kansantasavaltaa ja sosialismia koskevan kuvauksen suomettuneisuudesta on melko hyvin linjassa Janne Holménin oppikirjojen Neuvostoliitto-kuvausta tarkastelleen tutkimuksen kanssa, jossa todettiin suomalaisten historian oppikirjojen kuvanneen Neuvostoliittoa ja sen sosialistista järjestelmää kaunistelemaan sävyyn. Myös kuvauksen muutoksen ajallinen kehitys oli molempien tutkimusten tuloksissa samankaltainen; sekä Kiinan kansantasavaltaa että Neuvostoliittoa kuvattiin eri aikoina samaan sävyyn riippumatta maiden välisten suhteiden tilasta, mikä – kuten todettua – kertoi myönteisestä suhtautumisesta nimenomaan maiden ideologiaan ja yhteiskuntajärjestykseen.

Tutkimuksessa havaittiin yhteneväisyyksiä myös muihin enemmän tai vähemmän samoja ilmiöitä tarkastelleisiin tutkimuksiin. Aineistoni oppikirjoissa toistui käsitys kiinalaisista pyyteettömänä ja ahkerana kansana. Samansuuntaisen havainnon on tehnyt Sanna Rantahäli tutkiessaan peruskoulua edeltäneiden maantiedon oppikirjojen Kiina-kuvaa. Otavan historian oppikirjojen kuvausta Neuvostoliitosta tutkinut Taru Ylinen-Luopa totesi Otavan kirjojen kuvanneen Neuvostoliittoa kilpailijoiden kirjoja myönteisemmin; sama sosialismimyönteisyys kilpailijoihin – erityisesti WSOY:n tuotantoon – verrattuna oli havaittavissa myös Kiinan kansantasavallan historian käsittelyn yhteydessä. Myös Ylinen-Luopa nosti tutkimuksessaan esiin poliittisen korrektiuden ja Suomen poliittisen linjan selkeän vaikutuksen kirjojen sisältöihin, mutta korostaa hiukan Holménista poiketen, etteivät kuvaukset olleet 1970-luvullakaan kritiikittömiä tai epäitsenäisiä. Tutkimukseni tuo syvyyttä tähän keskusteluun, sillä oppikirjasarjojen Kiinaa koskevissa kuvauksissakin oli keskinäisiä eroja, mikä tukee Ylinen-Luopan väitettä. Toisaalta kuitenkin 1970-luvun kirjoista puuttui kokonaan kritiikki sosialistista ideologiaa ja järjestelmää kohtaan, vaikka joitakin Kiinan toimia saatettiin kuvata epäonnistuneiksi.

Tutkimukseni tulokset kertovat paljon myös Suomen yhteiskunnasta ja sen muutoksesta. Vielä 1960-luvulla virallisen hyväksynnän saaneille teksteille ei ollut selkeitä ideologisia vaatimuksia, vaikka kylmä sota oli käynnissä ja Suomen ulkopoliittikan keskiössä oli hyvät suhteet Neuvostoliittoon. Tilanne muuttui vasta Suomen sisäisen poliittisen murroksen myötä suuntaan, jossa valtaapitävien asettamat poliittisen korrektiuden vaatimukset näyttävät karsineen virallisen hyväksynnän saaneista

teksteistä kaiken sosialismikriittiseksi tulkittavissa olevan sisällön. On hankala sanoa, kuinka suurelta osin kehitys johtui pelosta Neuvostoliittoa kohtaan, ja kuinka suurelta osin kotimaisen vasemmiston ideologisesti motivoituneesta vastakkaisten näkemysten tukahduttamispyrkimyksistä. Joka tapauksessa lopputuloksena oli se, että suomalaisissa oppikirjoissa pahimmillaan lähes yksinomaan ylistettiin puoluevaltiota, joka alisti kansalaisensa ankaran pakkovallan alle ja toteutti nälkiinnyttämisen avulla maailmanhistorian tuhoisimman joukkomurhan. Tämä tukahtuneisuuden kulttuuri alkoi väistyä 1980-luvulta eteenpäin, murtuen lopullisesti 1990-luvulla. Vaikka suomettumisen aika on jäänyt historiaan, toimivat tämän tutkimuksen tulokset omalla tavallaan muistutuksena siitä, että Suomessakaan mielipiteenvapaus ja ilmaisunvapaus eivät ole lainkaan itsestäänselvyksiä.

Tutkimukseni on käytännössä aihepiirinsä ensimmäinen, ja tulokset tarjoavat hyvän pohjan sen ymmärtämiseen, miten ja miksi Kiinan kansantasavaltaa on kuvattu Suomessa koululaitoksen toimesta. Tutkimukseni rajautui kuitenkin pro gradun rajallisesta pituudesta johtuen koskemaan ainoastaan Kiinan sisällissotaa ja kansantasavallan alkuvaiheita suureen harppaukseen asti. Laajemman ja kattavamman kokonaiskuvan muodostamiseksi tarvitaan lisätutkimuksia, jotka toivottavasti voivat hyötyä tekemästani työstä. Esimerkiksi oppikirjojen Korean sodan, Kiinan ja Neuvostoliiton välirikon, kulttuurivallankumouksen, Maon henkilöhistoriallisten kuvauksen ja Maon jälkeisen ajan kuvauksen tutkimukselle on selkeästi tarvetta.

Tutkimuskirjallisuus ja lähteet

I Painetut lähteet

Ahonen, Kalevi & Matsinen, Terttu & Ojala, Herkko & Viitaniemi, Matti 1986: *Historian tiet: 8*. Otava.

Ahonen, Sirkka & Kaakinen, Olavi & Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari 1987: *Koulun historia: 8*. Otava.

Ahonen, Sirkka & Kaakinen, Olavi & Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari & Louhisola, Jouko & Louhisola Oiva & Ojala, Mikko & Tuominen, Lasse 1976: *Historian maailma: 8*. Otava.

Anteroinen, Ari & Ojakoski, Matti & Peltonen, Matti & Putus-Hilasvuori, Titta & Rantala, Jukka & Ukkonen, Jari 1998: *Ihmisen aika: Kaksi vuosisataa*. WSOY.

Castrén, Matti J. & Riikonen, Reino 1977: *Historia ja me: 8*. Weilin+Göös.

Castrén, Matti J. & Riikonen, Reino & Suuronen, Leo 1985: *Historia ja me: Koululaisen maailmanhistoria 8*. Weilin+Göös.

Kinnunen, Pertti & Voijola, Seija & Airaskorpi, Ossi & Hackman, Matti 1985: *Vuosisadat vaihtuvat: 8*. WSOY.

Kinnunen, Pertti & Voijola, Seija & Airaskorpi, Ossi & Hackman, Matti 1991: *Vuosisadat vaihtuvat: 8*. WSOY.

Kiuasmaa, Kyösti & Perälä, Tauno 1967: *Keskikoulun historian oppikirja: 3*. Otava.

Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari & Waronen, Eero & Zetterberg, Seppo 1995: *Horisontti: Historia Napoleonista nykypäivään*. Otava.

Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari & Waronen, Eero & Zetterberg, Seppo 1998: *Horisontti: Historia Napoleonista nykypäivään*. Otava.

Lehtonen, Kai R. 1966: *Vuosisadat vierivät: 2*. WSOY.

Lehtonen, Kai R. 1972: *Vuosisadat vierivät: 2*. WSOY.

Lehtonen, Kai R. & Huttunen, Veikko & Laine, Olavi 1974: *Peruskoulun historia 4*. WSOY.

Lähteenmäki, Maria & Troberg, Martti 1999: *Kronikka: 8*. Edita.

Peruskoulun opetussuunnitelman mietintö 2: Oppiaineiden opetussuunnitelmat.
Komiteanmietintö 1970: A5. Opetusministeriö 1973. Valtion
painatuskeskus.

POPS-70, Opas 4. Historia, yhteiskuntaoppi ja taloustieto. Kouluhallitus, kokeilu- ja
tutkimustoimisto 1970.

II Painamattomat lähteet

Tulli 2019: Tullin ulkomaankauppatilastot 2019.

III Tutkimuskirjallisuus

Arho Havrén, Sari 2009: *"Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia. Ikuisia ovat meidän omat etumme."*: Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1949–1989. Helsingin yliopisto.

Ahonen, Sirkka 2008: "Finnish History Textbooks in the Cold War". *The Cold War and the Politics of History*, s. 249-265. Toimittaneet Juhana Aunesluoma ja Pauli Kettunen. Edita publishing.

Bailey, Paul 2001: *China in the Twentieth Century*. Blackwell publishers.

Castrén, Matti 1992: *Historia koulussa*. Yliopistopaino.

Dikötter, Frank 2011: *Mao: Kiinan suuri nälänhätä 1958-1962*. Siltala.

Dreyer, Edward 1995: *China at War 1901-1949*. Longman.

Eberhard, Wolfram 1977: *A history of China*. Routledge & Kegan Paul.

- Fält, Olavi 1982: *Eksotismista realismiin: Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Holmén, Janne 2006: *Den politiska Läroboken*. Uppsala universitet.
- Kallenautio, Jorma 2005: *Suomi kylmän rauhan maailmassa: Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kastari, Pirkko-Liisa 2001: *Mao, missä sä oot?: Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Krook, Kari 2002: *Arvaamaton lohikäärme : Kiinan kansantasavallan kuva vuoden 1994 lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaisissa historian oppikirjoissa*. Turun yliopisto.
- McAleavy, Henry 1967: *The modern history of China*. Praeger.
- Paine, Sarah 2012: *The Wars for Asia 1911-1949*. Cambridge University Press.
- Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha 2012: *Kiinan kansantasavallan historia*. Gaudeamus.
- Phillips, Richard 1996: *China since 1911*. Macmillan.
- Rantahäli, Sanna 2003: *"Ahkeran vaatimattoman kansan iätön sivistysmaa" Kiina-kuva suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa vuosina 1921-1972*. Oulun yliopisto.
- Rantala, Jukka 2017: "Historian oppikirjoja sadan vuoden ajalta – luonteenkasvatuksesta kriittisyyteen". *Oppikirja Suomea rakentamassa*, s. 247-281. Suomen tietokirjailijat ry.
- Roberts, J. A. G. 2006: *A history of China*. Plagrave Macmillan.
- Ruokojärvi, Kai 2013: *Sisällönanalyysi peruskoulun ja lukion historian oppikirjojen sisältämästä Kiinan historiasta*. Helsingin yliopisto.
- Somerkivi, Urho 1982(tarkista vuosiluku): *Peruskoulu: Synty, kehittyminen ja tulevaisuus*. Kunnallispaino.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.

Vihavainen, Timo 1991: *Kansakunta rähmällään: Suomettumisen lyhyt historia*. Otava.

Väisänen, Jaakko 2005: *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja*

1990-luvun luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin

silmin. Joensuun yliopisto.

Xiaobing, Li 2012: *China at War: An Encyclopedia*. ABC-CLIO.

Ylinen-Luopa, Taru 2015: *Politiikka ja hallinto oppikirjamuutosten taustalla:*

Neuvostoliiton kuvaus Otavan 8. peruskoululuokan historian oppikirjoissa

1970-luvulla. Helsingin yliopisto.